

Inventari-Nr. 475-

Hind Mik. 3/18.

A
203

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: V. GRÜNTAL, J. JÖGEVER, A. JÜRGENSTEIN,
M. KAMPMANN, J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÖNISSON

SEITSMES AASTAKÄIK

1912

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

C. R. Jakobson kui pädagog.

(Tema 30. a. surmapäewa puhul).

Jakobsoni mitmekülgsest tegevusest ei ole küll pädagogikalik külg kõige silmapaistvam ja tähtsam, vähemalt pole see mitte nii laialiselt ja kestva mõjuda võinud kui ajalehe väljaandmine ja poliitiline tegevus, ometi tuleb seda tema õnnelikumaks ja, kui ainult positiviliste tagajärgede järele hinnata, viljakamaks ning tänulikumaks tööpõlluks pidada. Vististe oli Jakobsonil, nagu ta laulude järele otustada võib, luuleannet, veel rohkem näib tema loomu poolest poliitiliseks tegelaseks määratud olevat, kuid ta ei saanud mahti neid andeid igapidi välja arendada. Kui tähtsaks ja mõjuvaks meie Jakobsoni tegevust kodumaa politika juhtimises ka peame, kannab ta ikkagi dilettantismuse märkisid ja avaldab silmapaistvaid nõrkusi. Selle vastu sai ta kui koolimees korraliku ja oma ameti nõudmiste kohta põhjaliku elukutselise ettevalmistuse ja ta tunneb selles tegevuses ennast ajakõrgusel ja täieste kodus olevat.

Oma elukutselise ettevalmistuse tõttu hoiab Jakobson kindlaste Saksa pädagogika-kooli poole ja kuulutab selle ideesid. Need omandas ta Valga seminaridirektori Zimse ja tema poolt väljavalitud Saksa pädagogilise kirjanduse kaudu. Zimse ise oli kuulsa Weissenfelsi seminari kasvandik ja tuttavate pädagogide Harnischi, Hentscheli ja Lübeni õpilane. Kes selleaegset kooliolu tunneb, see teab, missugust silmapaistvat osa need kolm Weissenfelsi pädagogi etendasivad. Direktor Harnisch nõudis oma kasvandikkudelt põhjalikka teadmisi ja suurt õpetuseosavust, lühidelt tööd ja virkust, ja neid nõudmisi on Zimse nähtavaste ka oma kasvandikkude kohta maksma pannud. Elukutselise tubliduse kõrval avaldasivad Zimse kasvandikud kõrget kraadi iseteadvust ja eneseaustust. See suur iseteadvus ja ratsionalistlik vabameelsus usulistes küsimustes ning edu poole püüdmine rahvahariduse põllul tegi Zimse kasvandikud Saksa vaimust hoolimata peaaegu igal pool meie kirikuõpetajatele, kes köstrite ja kooliõpetajate valimisel alanduse ja vaimu vaesuse peale rõhku panivad,

vastameelisteks, nõnda et neid heal meelel ametisse ei pandud. Tihti pidi Luke õpetaja Ulman, kes ise Zimse seminaris tundisid andis, õpetajate konverentsidel seda põnevust ja vastolu, mis Zimse seminari ja kirikuülemuse vahele tekkis, pehmitama ja omalt poolt lepitust sobitama. Teatav okas jäi õpetajatele Zimse kasvandikkude vastu siiski veel südamesse. Sellest siis tuleb, et tublid ja osavad koolimehed, nagu Kapp Suure-Jaanis ja veel mitmed teised, kirikuõpetajatele mitte meele järele ei olnud. Ka Torma noore kihelkonna-koolmeistri C. R. Jakobsoni pädagogilik tegevus ei olnud mitte kirikuülematele armas. Jakobson oli neile liig tark, liig edumeelne, liig iseteadlik. Ainult kaks aastat (1859–1861) peab Jakobson kodumaal tegelikult kooliõpetaja ametit, siis on ta olude tõttu sunnitud võitluses vanade sissejuurdunud arvamiste, puudulikkude sisseadluste ja kommete vastu alla andma.

Jakobsoni noortpõlve ja lühikest tegevuse-aega Tormas karakteriseerib tema selleaegne õpilane ja pärastine kaastööline Jakob Pärn ühes erakirjas, mis ta mulle ettepanud küsimuste peale saatnud, järgmiselt: „Jakobsoni noorest põlvest mäletan nii palju, et tema talulastest lahkuhoidja, lillede sõber, liblikate taga-ajaja, linnu-munade korjaja, üksik looduse tähelepanija, Saksa keele ja meele austaja, raamatute lugeja, vähe naerja, vähe mängija oli. Tema isa õpetas teda Saksa keeles teiste Saksa lastega seltsis ühes isekambris, niisamati ka isa abilised J. Weizenberg ja J. Kapp, kuni poiss Valga seminari vastu võeti. Isa sundis teda mõnda mänguriista puuuma, aga selle vastu siples ta käte ja jalgadega. Orelit ja klaverit armastas ta enam. Kui Jakobson seminari kursuse lõpetas, ei tahtnud õpetaja Landeseni teda mitte hea meelega ametisse panna, aga minu (Pärni) isa oli juba enne tema eest raudselt seisnud ja tegi seda nüüdki veel; nõnda seati Jakobson kõstriks ja kihelkonna koolmeistriks. Õpetaja soovi peale pidi ta mängukoori juhatuses maha jätma ja üksnes laulu harjutama. Mina, tema vend Eduard, Saul (pärast Kodavere köster) ja paar tütarlast olime tema esimesed õpilased. Mind õpetas tema Saksa keeles; kui aga kihelkonnakool kokku tuli, siis õppisime kõik üheskoos enamaste Eesti keeles. Tema oli väga tubli koolmeister, iseäranis usuõpetuses, rehkendamises, viisikas, looduse teaduses ja Eesti keele kirjalikkudes töödes. Paremat usuõpetust ei ole mina peale selle enam kuulnud. Tema isa valitses lapsi vitstega, aga poeg Karl sõnadega. Ta käis tihti jahil peal, armastas hobuseid, toppis lindusid

täis ja seadis neid oma kambrisse üles. Ta luges Schilleri ja Goethe töösid. Esimesel koolikatsumisel oli õpetaja ja ka herra von Liphardt. Poisid mõistsivad hästi, iseäranis geografiat. Minu isa läks mõni päev pärast katsumist von Liphardti juure; kes minule isa läbi väga kena saksa-keelse piltidega raamatu kinkis ja seal juures sõnus: „See Jakobson lapsed hulluks tegema; mis nemad torkida kaarti ja kõnelda, kuidas inimesed võõral maal elada?“ Sellest ajast oli kuulda, et õpetaja ja võõrmündri herra noort kõstrit ei sallivat. C. R. Jakobson pidas väga mõtterikkad matuse- ja palvetunni-kõned, aga rahvaga rääkis ta vähe.“ Meie näeme, et ajalooliseks saanud pahur kõstrilehm ja tema hooletu karjane mitte tõsiseks põhjuseks ei olnud, miks Jakobsoni ja tema ülemuse vahel Tormas vahekord põnevaks läks — neile mõlemile oleks võidud kergeste andeks anda — vaid põhjuseks oli Jakobsoni uuenduste poole tungiv tegevus koolis. Kardeti, et rahvas, kelle silmaringi hariduse teel laiendatakse, enesele rohkem õigusi nõudma hakkab ja vana Balti idüllil ära hävitab.

Jakobsoni koolitööst väljaspool kodumaad on meil vähe kindlaid teateid. Kitsad olud, milles kõster ja alguskooliõpetaja elas ja iseäranis vähene seltskondline lugupidamine andsid edasipüüdvale noormehele asja kõigest hingest töötama hakata, et vaevalisest seisukohast kõrgemale tõusta. Saksa keelt ja kirjandust oli ta kauniste tundma õppinud, selle peale põhjendas ta oma uue tuleviku. Sel ajal oli veel võimalik ilma abituriumita uute keelte kooliõpetaja elukutset omandada, kui katsutav Ladina keeles ja Saksa keeles nõutavaid teadmisi avaldas. Jakobson töötas enese teadmiste täienduseks kaks aastat ja sai 1865 selle eksamiga toime. Seet ajast peale nimetab ta ennast „gümnaasi-koolmeistriks“. Nüüd hakkab tema pealinna kesk-koolides Saksa keelt õpetama ja annab ka eramajades, isegi vürstlikkudes perekondades õpetust. Oma selleaegsest koolitegevusest saadud äranägemised on ta 1878 „Saksa keele õppimise raamatus“ üles tähendanud ja ametivendadele kättesaadavaks teinud. Mis sihis tema kui uute keelte õpetaja, siin iseäranis kui Saksa keele õpetaja, Peeterburis töötas, näeme tema kirjast Hurtile (12. nov. 1876): „Oma Saksa keele õppimise raamatus olen ma ka seda materjali tarvitanud, mis Peterburi gümnaasiumi peal kui Vene laste Saksa keele koolmeister olen kogunud. Minu õpetamise viis võõraste keelte jaoks on: võõrast keelt peab kui kunsti, aga mitte kui teadust õpitama. Kunsti õpitakse aga sel kombel, et nähakse, kuulatakse ja

järele tehakse, kuni see tegemine meistri-töö on. Selle materjali kohta, mis õppija sel kombel enese omanduseks teinud, laseb siis koolmeister teda ennast seadused üles leida. Sellepärast on minu raamatu 156 §§ nagu ahela liikmed üksteise küljes: ükski ei tohi vahelt kaduda. Seal juures käib kõne ja kirjutamine käsi käes. Sel kombel on see õpetus lastele suureks vaimuharimiseks, mille vastu meie siiamaaalsed Saksa keele õpetamise raamatud õppija vaimu üksi tuimaks võivad teha ja ära lüüa. Schwarzzi raamat on veel ainus, kes seda nime võiks kanda, aga ka selle raamatu juures võib üks koolmeister, kes omas ametis teaduse põhja peal seisab, vahel oma meelt ära heita.“

Kui Jakobson vaheajal prof. Köleri ja teiste Peeterburi patriotide mõjul rahvusliselt oli uueste sündinud ja tuliseks Eesti isamaalaseks saanud, ei võinud Saksa keele õpetamine Peeterburis teda enam rahustada, ja kodumaal ei taha ta ka Saksa keele õpetaja ametit võtta, sest et ta siis peaks eestlaste saksastuseks omalt poolt kaasa töötama hakkama. 1871 lahkub ta Peeterburist ja ühtlase praktilisest koolitööst, et kodumaal laiemat tegevuse põldu otsida ja isamaalisi aateid teoks teha. Mis ta kui põllumees, ajakirjanik ja rahvajuht korda saatnud, ei käi selle kirjatöö raamisse. Ainult ühte nimetan veel, et Jakobson hiljem kodumaal õpetegevust jätkata mõtles, aga hoopis iseäralises mõttes, nimelt praktilises ja tehnilises sihis. Ta kirjutab selle üle Hurtille eelpool ülesantud kuupäeval: „Oma piimatalituse olen ma nüüd Kurgjal täitsa ära seadnud ja võin küll ütelda, et ta kõikide uuemate teaduste uurimistega ühte läheb ja sellepärast täielikum on kui ükski näituse-piimatalitus, mis Soomemaal nägin. Kui nüüd korter-õppijatele ka ju valmis oleks, siis võiks õpetus alustada“. Meie näeme, et Jakobson tõsiselt mõtles Kurgjal piimatalitusekooli avada. Selle üle on ka Eesti Postimehes avalikult kõne, et Kurgjale piimatalituse näitekool tuleb. Adamson peab selleks tööd tegema, et mõned Holstre neiud endid kooliõpilasteks üles annaksivad. Kui neid rohkesti on, siis tahab Jakobson hoone üles ehitada, kus suur saal ja köök sees on. Hoone läheks Jakobsoni eelarve järele umbes 400 rubla maksma, aga seda olevat uuele koolile hädaste tarvis. Kui niipalju õpilasi endid üles annavad, et nende söögiraha selle hoone ära tasub, siis tahab Jakobson ta kevadel 1876 üles ehitada. Kool pidi nime kandma: „Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi näitekool,“ ehk küll selts selle avamiseks mingit moralilist ega ainelist abi ei ole andnud ja sellest plaanist ka palju ei teadnud.

(Jakobson Adamsonile 14. nov. 1875) Vist oli osavõtmise puudus põhjuseks, miks see tululik ettevõtte katki jäi.

Tegeliku koolitöö ajal sai Jakobson kui koolikirjanik ja teoreetiline pädagog üleüldiselt tuttavaks. Uusi teesid ei ole ta sel põllul mitte otsinud, ega uusi sihtisid kuulutanud. Usk pädagogiliste autoriteetide sisse oli sel ajal alles kõikumata kindel ja seadused, mis Diesterweg, Kehr, Harnisch, Hentschel, Lüben ja teised metodikas ning didaktikas üles seadnud, võttis Jakobson sedamaid omaks ja pani nad oma kooliraamatutes maksma. Palju, mida Jakobson pakkus, oli Eestis sellepärast uus, et enne teda keegi meid nende asjadega ei olnud tutvustanud. Nii näituseks oli Jakobson meie koolikirjanduses esimene, kes oma aabitsas hääletamise meetodi tarvitas, uus oli ka geografia sissejuhatus, milles lähemast kodukohast väljaminek, niisama ka see, et Kooli Lugemise raamatus lugemist vaateõpetusega alustati, s. o. vaateõpetuseks suuremaid piltisid tarvitati, millele lühikesed kirjeldused olivad juure lisatud. Mis aga veel tähtsam, Jakobson seadis väljamaa pädagogide eeskujul meie koolidele ideali üles, millest tänini Eestis juttugi ei olnud tehtud ja mis Saksa koolivalitsusele pinnana silma torkas: *natsionalne kasvatusesprintsip*. Seda püüdis Jakobson niihästi kooliraamatutes kui ka terves kooliolus läbi viia. Õige küll, seda printsipi ei seadnud ta esimeseks ega ülemaks, kuid pani ta peale siiski suurt rõhku. Jakobsoni pädagogikalised juhtimõtted olivad lihtsad ja laiajoonelised. Kõige selgemini ja enam ehk vähem koosseisvalt avaldab ta neid aasta pärast Lugemise raamatu I. jao kirjutamist juhtkirjas „Ema-armastusest.“ (Eesti Postim. 1868 nr. 19).

„Südame valuga leiame, — nii kirjutab ta seal muu seas — et emade armastus enamiste kõige rumalam ahvi-armastus on. Selle ahvi-armastuse esimesed teed on üleliigsed kiigutamised, tantsitamised ja magamahällitamisid. Selle läbi läheb laps kangekaelseks ja jonnakaks“ . . . Selle järele seab ta järgmised positivilised kasvatus juhtimõtted üles: „Last tuleb kasvatada 1) armastuses Jumala vastu. Laps peab teada saama, et Jumal alati ta ümber on. See teadmine keelab teda paha tegemast, kui teda keegi ei näe. Kuid armastust Jumala vastu ei pea mitte üksi sõnaga, vaid ka teoga näitama. Kurbtuses peab laps ema nägema lootust Jumala peale panevat ja rõõmus tema suust tänusõnu kuulma. 2) armastuses ligimese vastu. Laps peab noorest saadik harjuma mitte üksi

oma kasu peale vaatama. See sünnib kõige paremini selle läbi, et ema lapsele sündinud asju ja juttusid räägib, milles ausad teod ligimese heaks tehtud ja mis vahel ka niisuureks läksivad, et üks inimene teise eest oma elu andis. 3) i s a - m a a - a r m a s t u s e s. Meie rahval ei ole kohte ega seltsisid, kus nad kokku tuleksivad oma isamaa ja rahva heaks nõu pidama, ning kus isamaa ja vendade armastus külvatud saaks. Meil ei ole ka koolisid, kus täitsa tehtud saaks, mis selle asja poolest peaks tehtud saama. Õppigem vana Kreeka ja Rooma rahvast tundma. Seal võis üks ema isamaa eest surnud poega nähes hüüda: „Jumalale tänu, seks olen ma teda oma rinna all kandnud!“ Nende rahvaste seas läksivad need emad, kelle pojad sõjas isamaa eest langenud, lilledega ehitud templisse kiitusetänu tegema . . . Isamaa-armastus käis neil üle kõige. Kudas meil sellega lugu on, selle üle ei kannata süda rääkida“ . . .

Armastus Jumala, ligimese ja isamaa s. o. oma rahva vastu on kolm põhjusjoont Jakobsoni kasvatus-eeskavas. Katsume tema lugemiseramatuid pädagogiliste sihtide poolest läbi, siis leiame, et igalpool, kus südamet peale mõjuda püütakse, need kolm põhjus-motivi ehk nende teisendid läbi kõlavad. Tõsi küll, moral antakse siin liiga nähtavalt, paljalt. Selle asemel, et eetilisi mõtteid esteetilises, kunstipärases välimuses avaldada, jututegelaste hingelusse sügavamalt vaadata, nende tegusid kirjeldada, nende püüetest ja võitlustest endid soojendada ja kaasa kiskuda lasta, pakutakse kuivi, pealekäiva silliga õpejuttusid, luulevaeseid valmisid, otse manitsusi ja kombejuttusi, mille tendents liiga teravalt silma torkab, vahel nagu puuga pähe lööb. Kuid nii oli selle aja pädagogika vaim; kunstimõnu tähtsusest ja mõjust ei osatud veel täieste lugu pidada ega seda kasvatus otstarbeks tarvitada. Ratsionalistlik lastekirjandus heitis kõik kõrvale, mis fantasiat võis elustada. Ometi olivad lookesed, mis Jakobson välja valinud ja Saksa keelest tõlkinud, kõige ladusamad ja paremad, mis selleaegne kirjandus pakkus, ja nad avaldasivad osava kooliõpetaja käes kahtlemata oma jagu mõju. Iseäranis uus oli Eestis, nagu juba öeldud, rahvuslise kasvatus mõtte, mille maksmapanemist koolides Jakobson nõudis ja mida ta oma lugemiseramatus rahvaluule, Koidula patriotiliste ülemlaulude ja Eesti ajalooliste kirjelduste abil tegelikult läbi viis. See kõik ei olnud selleaegistele võimumeestele meie kodumaal mitte meelepärast.

Veel mõjuvamalt kui kooliramatutes tegi Jakobson ajalehtedes ja muudes kirjades rahvuslise kasvatamise mõtte

kasuks tööd. Enne maakoolide uuendamist Liivimaal 1874 ei olnud need muud kui õieti kiriklised asutused, leeriõpetuse ettevalmistuseks sisse seatud, sest ilmalikka teadmisi pakuti neis hoopis vähe, ja ka pärast uuendamist jäivad nad saksastamise tööriistaks, kuna kihelkonnakoolides Saksa keel õpekeeleks tehti, ehk nagu sel ajal kõneldi, „Saksa keele varal maakeele lugemist õpetati“. Seesugune meeleetus ajas tulise isamaalase Jakobsoni ägedaste koolireformisid nõudma. Kõige esimeseks tingimiseks, mis hariduse edendamist tagas, pidas Jakobson seda, et rahvakoolides emakeeles õpetust antaks. „Eesti noorsugu — nii nõudis ta — peab Eesti meeles ja Eesti keeles kasvatatud saama ja oma rahvusele truuks jääma“. Iseäralise rõhuga nõudis ta tütarlastele emakeelseid koolisid. Neid pidas tema rahva tuleviku kohta väga tähtsaks. „Kes Eesti tütarlaste koolide tähtsust ei mõista suureks ja kalliks pidada, ei mõista meie rahva tarvitust, see ei taha ka meie rahva õnnelikku põlve“. (Sakala 1878 nr. 4). Et koolid eestikeelisteks saada võiksid, muretses Jakobson tarviliste kooliraamatute väljaandmise eest. Jakobsoni arvamise järele oli päris võimata, et Aleksandrikoolis Vene keel kõrd õpekeeleks võiks saada, sest Keisri sõna, mis eestlastele kõrgemat emakeelist kooli töötas, ei tohtivat ometi mitte valeks jääda. Emakeelse üleüldise hariduse kasuks nõuab Jakobson rahvakoolides usuõpetuse tundide arvu vähendamist. Siin juures soovib ta, et usuõpetus, mida ta kooli eeskavas etteotsa seab, parandatud metodi abil põhjalikumaks läheks ja rohkem mõju avaldaks. „Kui koolid paranevad — ütleb ta — siis ei saa Jumal enam moka lobisemisega meist teenitud, vaid meie südamed saavad ohvri-altarid olema, kust tema kiituselaulud kui lõbus ohvrisuits üles tõusevad“. (Eesti Postim. 1866, nr. 3.)

Rahvuslikku kasvatust püüdis Jakobson ka koorilaulu uuendamise teel edendada. Seks andis ta 1869 uue noodi- raamatu „Vanemuise kandle healed“ välja, mille ilmumist suure rõõmuga teretati. Esimest korda Eestis ilmusivad siin nootidega Eesti rahvalaulud ja neile laadi poolest sugulased Soome viisid. Selle raamatuga sai Jakobson ja tema sõber Kunileid Eesti n a t i o n a l s e m u u s i k a ja l a u l u põhjendajaks ja selle muusikalise kunstivoolu alustajaks, mis meie ajal ikka rohkem ja rohkem poolehoidjaid leiab. Jakobson laidab ka kibedaste esimese Eesti laulupidu programmi ja tervet karakterit, sest et programm ainult võõrastest lauludest olevat kokku seatud ja laulupidu ise sakslaste aupaistust suurendavat. Jakobson oli valmis enda kulul laulukooridele Eesti ja Soome rahvaviisisid kätte saatma.

Kas tema ettepanek hiljaks jäi, ehk pidukomitee poolt, kus sakslased eesotsas olivad, tagasi lükati, selle üle ei ole mul teateid.

Katsume nüüd Jakobsoni kui pädagogi ja avaliku tegelase elu-ülesannet ära tähendada ja tema elupüüete lõpusummat leida, siis võiksime seks ta enese sõnu tarvitada, millele küll iga pädagog alla kirjutab ja oma idealiks võib pidada: „Inimene võib juba siin maa peal taevariiki leida, kui talle elu ja armastust on antud. Esiteks armastust oma perekonna vastu kitsamas mõttes, siis armastust oma sugurahva ja isamaa vastu ja lõpuks armastust kõige inimesesoo vastu. See on redel, mida mööda meie maa pealt taevasse jõuame. See armastus avaldab end see läbi, et meie teistele inimestele elame. Meie eluülesanne mahub täieste nende sõnade sisse: Kui palju meie teistele elame, nii palju elame ja armastame meie“.

M. Kampmann.

Kolm ajaloohallikat venestamise päivilt.1)

III.

Анатолій Федоровичъ Кони, Изъ замѣтокъ и воспоминаній судебнаго дѣателя. Русская Старина. 1907 1909. Iseäranis X. osa. Томъ 140-й. Кн. XI., 231—247.

Vürst Shahovskoi töökavas seisis usutunnistuseline küsimus esimeses reas. Siingi näitas ta ennast kui slavofiilide ustav poolehoidja ja just siin jättis tema tegevus kõige sügavamaid jälgi maha. Tallinnamaa Vene-Õigeusu kirik on seda, kelleks Shahovskoi teda on teinud.

Uusikaupunki ehk Nystädti rahulepingus oli Peeter Suur oma ja kõigi oma järeltulijate nimel auujärje peal niihästi Liivi- kui Tallinnamaale täielist usuvabadust taganud. Küll katsuti segapaaride laste ristimise seadlust, mis Rootsi sõjavangide kohta Sise-Venemaal anti, ka Läänemeremaade kohta maksma panna, aga sell ei olnud tegelikku tähendust, sest et siis elanikud kõik evangeliumi, lähemalt Lutheruse, usku tunnistasid. Alles 1832. a. kirikuseadus tõi muudatusi. Peeterburki asutati kindralkonsistorium ja tema alla seati ka Liivi- ja Tallinnamaa kirik. Siin „valitsev maakirik“ alandati sellega Sise-Venemaal „sallitud evan-

1) 1905 aasta 17. aprilli mälestuseks.

geliumi kiriku“ järjele, kuna Vene usk sellega „valitsevaks“ tõsteti ja tema seaduste vastu juhtuvaid eksitusi ilmalikku kohut karistada lasti. Kohe andis uus seadus ennast mõjuvalt tunda. 1836 asutati Riiga Vene usu piiskopijärg. Väljakannatamata teoorjus, raske näljahäda ja kohutavad taudid tõukasid kümneid tuhandeid eestlasi Liivimaal senisest usutunnistusest välja. Igalepoole Liivimaale tekkisid Vene kirikud, surnuaiad ja koolid. Nimetust „Vene“ kirik ja „Vene usk“ hakati meil selles mõttes tarvitama, et usk Venemaalt tuli ja venelased teda välja laotasid, niisama nagu venelased oma Kreekast toodud usku Kreeka usuks hüüdsid, kreeklased jälle oma Hommikumaalt saadud usku Anatolia ehk Orienti (päevatõusu) usuks. Meie rahvas ei ole nimega kunagi midagi halvaks panevat ühendanud, nõndasama vähe, nagu „Lutheruse“, „Kalvini“ ehk „Irvingi“ usul halba lõhna küljes on. Seda on alles uuemal ajal kunstlikult otsima hakatud. Nime kõrvaletõrjumine näib seda vähem põhjendatud olevat, et asemele soovitatud „Õige usk“ mõistet selgelt ära ei tähenda. Kõik usud tahavad „õiged“ olla. Enne Vene usu tulemist ja kaua veel pärast seda lugesime tähtsamatute „Sündinud asjade aea-arvus“: „Luterusse õige usso üllesvõtmisest“ nii ja nii mitu aastat, ehk Tartu kalendrites: „Kui Luterusse õige usso üllesvõtmine Lihvlandi male tulli“. Tahame meie Eesti keeli kõneleda ja kirjutada, siis peame nõnda kõnelema ja kirjutama, nagu Eesti rahvas räägib. Kõik muud mõtted ja mõlgutused, mis asjale isevärvi püüavad anda, peavad kõrvale jääma.

„Riigi valitseva“ usu ja „võõramaa sallitud usutunnistuse“ vahel algasid pea karedad hõõrumised. Hõõrumistest kargas tuld välja, kui Vene usku läinud talupojad hulga kaupa endisesse usku hakkasid tagasi kippuma. Valjud riigiseadused seisis neil aga tee peal ees. Sellepärast elasid nad laulatamata koos, ristisid ise oma lapsi ja käisid Lutheruse kirikus salaja armulaual. „Südame-tunnistuse“ pärast ei suutnud õpetajad neid kauem sellesse segasesse olukorda jätta, vaid hakkasid neid „tagasi võtma“. Ühtlasi pörkasid nad aga politseiga kokku ja sattusid kohtute karistuse alla. Kui keiser Aleksander II. a. 1864 oma tiivadjutandi, krahv Bobrinski, kaudu kodumaa usuliste segaduste üle kindlamaid teateid oli muretsenud, kaotas tema 19. märtsil 1865 sunduse ära, mis segapaarisid kohustas lapsi Vene usku ristima. Tagasivoolamine Lutheruse kirikusse kasvas, nõndasama nende õpetajate arv, keda „tagasivõtmise“ pärast kohtu kätte anti. 1871 leiti 105 Liivimaa

õpetajast ainult 12, kes mitte „tagasi ei olnud võtnud“, sest et nende kihelkonnas ülepea Vene usulisi talupoegi ei asunud. 1874 kustutati kõik usulised protsessid maha ja „tagasitulnud“ inimesi peeti jälle täieõiguselisteks Lutheruse koguduse liikmeteks. Riigivalitsuse muudatus 1881 uuendas endist olukorda. 1883 anti õpetajaid jälle kohtu kätte, et nad „tagasivõetuid“ armulauale lasknud tulla. Veel rutemine otsustas ja täitis karistuseotsusi administratsioon. 26. juulil 1885 pandi segapaaride laste ristimine Vene usu kombe järele jälle maksma. Õpetajad ei võtnud enam uusi „tagasitulijaid“ vastu, seletasid aga, et südametunnistus ja ametikohus keelab kogudusest neid välja tõukamast, kes riigivalitsuse teadmisega tagasi olid tulnud ja aastakümned otsa takistamata Lutheruse usku tunnistanud. Tagajärjeks olid õpetajate ja „tagasivõetud“ koguduseliikmete kohtulikud karistamised ehk administrativilikud maalt väljasaatmised. 1893 seisid pea kõik (101) õpetajad raske kaebtuse all, mis neid Siberiga, vangistamisega ja ametist heitmiselega ähvardas. 1894 tõi muudatust.

Keiser Nikolai I. aegne Vene usku minek oli Tallinna- maa puutumata jätnud. 1883 tekkis siia aga sarnane liikumine, nagu 40 aastat varem Liivimaal. Mis seal veel tõkkeid oli valmistanud, seda kiskus siin vürst Shahovskoi tugeva käega eest maha ja õhutas voolu ihust hingest. Mis teda seks taga ajas, ilmub tema dokumentide kolmandast köitest harjumata avalikkusega. Siin ulatame tema südamesse vaatama ja tegurid tema terves tegevuses hindama.

Vürst Shahovskoi püüab usulist liikumist slavofiilide teenistusesse suruda, et nõnda nende politika sihtisid edendada. Neid politika sihtisid tähendab tema kolme sõnaga ära: объединение (ühendamine), сплочение (liitumine) ja слияние ehk слитие (kokkusulamine). Keda ühendada, liita, kokku sulatada tuleb, nagu mõnes keemialises ühenduses, on selge. See on Eesti rahvas. Aine, kellesse ta peab kaduma, on Suur-Vene. Ühteminemist on senni kaks võimu tagasi hoidnud. Saksa väline ülivõim maavalitsuses, kohtus, koolis ja kirikus. Selle ülivõimu murdmiseks pandi abinõuud käima, mida kirjeldasime. Ainsaks poliitikaliseks sidemeks võõraverelise herrasrahva ja nende orjade vahele on vürst Shahovskoi arvamist mõõda veel ühine usk (общность религии) jäänud. Nii kaua kui rahvas Lutheruse usku tunnistab, jääb ta Vene rahvusest eemale ja võõraks ja kaldub sakstega ühestükis Lääne-Europa poole. Seda sidet tuleb katki raiuda. Muidu ei kasva siit maa rahva ja Vene rahvuse vahel ligidast köidikut (тѣсная связь).

ja täielist sulamist (совершенное слияние). Eestlased võivad venelastele kõige rutemine ligineda ja suuresse Vene perekonda kasta, kui nad Vene usuliseks saavad. „Sellepärast peab ühendamise politika aluseks otsekohe ja avalikult Vene usk seatama. Protestantismuse langemisega kaob n. n. Läänemere küsimus“. Läänemere küsimust saab nii ainult kohaliku rahva ühendamise teel Vene usuga ära otsustada. „Venemaa ja Vene usk on synonymid. Vene usus nõrgendatakse rahvust ehk rahvus kaob täieste ära. Kõik Vene usklik, ja seda enam riigi piirimaades, on alati Vene kui usukätki poole kaldunud. Ja Vene rahvas omalt poolt hoiab alati ainult Vene usuliste poole, olgu nad mis rahvusest tahes. Meie peaülesanne on siin, et kohalikud rahvused usus Venemaaga ühte sulaksid ja usus kangenedes tunneksid, et mitte ainult nende aineiline, vaid ka vaimuline õnn üksipäini täielise kokkusulamise küljes suure Vene usulise Vene perekonnaga ripub“. Eel käib Vene usk ja valmistab venestamisele teed. Nii nõuab seda „православно-русское дѣло“, kinnitab vürst Shahovskoi. Usu ja riigivõimu vahed kustuvad. Usk heidab riigivõimu politika teenistusesse ja töötab tema abinõuudega. Riigivõim teeb oma otsekoheseks ülesandeks usku laiale laotada ja -võimule aidata.

Selgemat keelt ei saa enam rääkida, kui siin vürst Shahovskoi. Ja et see selge keel kaugele ja valjuste kõikide kõrvu kostaks, selle eest kandsid tema ja tema mõtteosalisel väsimata hoolt. Iga teisiti mõtlemine oli juba kuritöö, iga teisiti mõtlemise avaldamise katse kaelakohtu ja administrativliku karistamise vääriline. Mida Vene usu teotamiseks loeti, seda tunnistati ühtlasi riigiäraandmiseks. Keda ülema riigivõimu auuhaavamises süüdistati, see oli sellega Vene usu külge puutunud. Seda mööda ei tallitanud mitte ainult salapolitsei ja administratsioon. Isegi kohtule — sellesamale kohtule, keda tema suur rajaja oli käskinud: „Kohus olgu õiglane ja ühetaoline kõigile!“ — heideti ette, et ta usuprotsessides, mis nüüd igalpool päevakorral seisid, mitte paendumata õiguse ja seaduse mõõdupuud ei tarvitavat, vaid politikaliste kaalumiste põhjal ja administratsiooni näpunäidete juhil otsustavat. Jutukõmin ei ulatanud muidugi mitte avalikkusesse. Kümned suulukud seisid ees. Aga ta kõndis salaja paigast paika ja leidis uskujaid. Iseäranis, kui aegajalt lühikesed sõnumid ajalehtedesse pääsid, et kõrgemad, iseseisvamad kohtud edasi-kaebtustes ringkonnakohtu otsusi sagedaste muutsid, pehendasid ehk koguni ümber lükkasid. Siis liikus ühe

mehe nimi kõikide usuvabaduse auustajate suus, ja südamed tuksusid jälle lootuses, et kõik kadunud ei ole, kui riigi ülemast õiguseasutusest veel tema sarnaseid iseloomusid leidub. See mees oli senati kaelakohtu-kassatsiooni-departemangu ülemprokuror Anatoli Fedorovitsh Koni, praegune riiginõukogu liige.

Et kuulujuttudel oma kindel alus ei puudunud, näitavad A. F. Koni enese „Ülestähendused ja mälestused“, mida ta veerandsada aastat pärast sündmusi ajakirjanduses avaldab. Meie olusid harutab A. F. Koni selles osas, mida lugupeetud kuukiri „Русская Старина“ 1909. aasta noovembri-kuu number ära trüki b.

A. F. Koni algab seda osa „Mälestusi“ jutustusega, et 1908 Berliini ajaloouurijate kongressile Preisi salariigi-arhivist dokumenta ajaloolise kuulsusega näidatud. Muu seas Preisi kõrgete riigiametnikkude ettepanekut, et Preisi-maal vaja katoliku usu koolisid kinni panna, sest et nad protestantlasi võiksid meelitada usust ära langema. Ettepaneku veere peale kirjutas aga kuningas Friedrich II. oma käega kentsakas õigekirjas kuulsaks saanud märkuse: „Die Religionen müssen alle Tolleriret werden und man mus mehr das Auge darauf haben das keine der andren abrug (abbruch) Tuhe den hier mus ein jeder nach Seiner Fasson Selich werden“. S. t.: „Kõikide uskude vastu peab kannatlik olema ja tuleb enam seda tähele panna, et ükski teisele kahju ei saa teha, sest siin (s. o. Preisimaal) peab igaüks oma viisi õndsaks saama“.

Ehk küll suure kuninga ütlusest saadik 170 aastat mööda on läinud, siiski ei ole ta oma tähendust veel käesoleva aja kohta kaotanud. Alles 5 aastat tagasi eitas meil seadus selle vaate õigust. Selle seaduse ikke all pidid meie kohtud töötama ja praegu veel helisevad hääled, et iga Vene riigi alama usu- ja südametunnistuse-vabadus riigi olusid alt õnistas ja igapäevases elus täieste võimatu on. Sarnased vaated ilmusid uniatlaste ja stundistide tagakiusamisel ja nõndanimetatud õpetajate-asjus (пасторскія дѣла).

Mitmesugused ajaloolised, majanduselised ja õiguselised põhjused ühes rahva vaesusega ajasid 19. aastasaja keskel eestlasi ja lätlasi hulga kaupa Vene usku. Nad arvasid, et usuvahetus nende ainelist saatust tähtsalt kergitab ja et riigivalitsus nende vabatahtliku ühinemise peale nende põlve parandamisega ja kindlustamisega vastab. Aga kui lootused tühja läksid, algas tagasivoolamine Lutheruse

usku nii kangeste, et 100,000-dest usuvahetajast ainult umbes 30,000 ennast veel Vene usuliseks nimetas, ja ka nende arv sulas iga aastaga, sest et nime pidi uue usu vanemate lapsed Lutheruse kirikus käisid ja ennast mitte „Vene usu“ (русская вера) tunnistajaks ei pidanud. Sise-mise tõekstunnistamise puudus keelas neid Vene kiriku vaimulikka tallitusi nõudmast, Lutheruse koguduse õpetajatele keelas seadus ametitallitused ära. Tekkis iseäraline liik rahvast, keda ametlikus keeles „kõikuvateks“ (колеблющиеся) nimetati, ja kellest veel „kangekaelsed“ (упорствующие) ära lahutati. Politseilised sundused ja kodanlikud kitsendused kasvasid „kõikuvates“ usulist leigust ja äratasid „kangekaelsetes“ kibeidust ja vihavaenu valitseva kiriku vastu. Kui niisugused inimesed oma kahepaiksest seisukohast välja püüdsid ja õpetajatele seletasid, et nad südame-tunnistuse järele endid Lutheruse usuliseks peavad ja Lutheruse usu ametitallitusi oma juures palusid täita, andsid õpetajad viimaks järele. Kaelakohtulisi kiusamisi õpetajate vastu tekkis hulga viisi, aga kohtupidamine venis harilikult nii pikale, et sest suuremat välja ei tulnud. Kõigekõrgem käsukiri 22. juulist 1874 lõpetas sarnased kohtuasjad.

Pärast senatori-revisjoni (1882—1883) seletati nõnda, et ainult need õpetajate ametitallitused Kõigekõrgema käsukirja alla käivad, mis mitte otsekohe kuritöö iseloomu ei kannu. Kuritöö iseloom öeldi aga olevat Vene usust äraeksitamisel (сворачивание), ja laulatusel Lutheruse usu kombe järele, enne kui segapaar Vene kirikus on laulatatud. Uus Liivimaa kuberner Sinovjev leidis siit 18,800 „ärataganevat“ (уклоняющиеся) ja pani 90 kihelkonnas ($\frac{3}{5}$ tervest aivust) kaelakohtulised uurimised 130 usust äraeksitamise asjas ametitallituste täitmise kaudu käima. Selgus, et ametitallitus, mida õpetajatele süüks pandi, leeritamise oli, armulauale võtmise ja laulatamise eeltingimine. Õpetaja ette ilmus poiss ja tüdruk, et neid laulatataks. Tuli välja, et nad Vene usu ristimiseraamatusse on kirjutatud. Õpetaja käskis neid preestri juure minna. Pruutpaar ajas vastu: nemad ei olevat Vene usulised, ei käivat Vene kirikus, ei täitvat Vene usu kombeid. Et õpetaja siiski järele ei annud, läksid nad kurvalt ära. Aga mõne aja tagant pöörsid nad tagasi, ka kolmat korda, ja uuendasid palvet laulatamise pärast. Viimaks ütlesid lausa välja, et nemad kunagi Vene kirikusse ei minevat. Ei laulatavat neid õpetaja, siis elavat nad laulatamata koos (блудно). Õpetajale jäi kahe vahel valida: patuse

sideme (грѣховная связь) tekkimist lubada või Nuhtluse-
 seaduse § 193 karistust kanda. See paragrahv ähvardas
 võõra usu õpetajaid, kes Vene usulisi armulauale lubavad
 tulla ehk kes nende lapsi ristivad, esimesel puhul $\frac{1}{2}$ —2
 aasta ametist ära heita, teine kord vaimulikku auuseisust
 ära võtta ja politsei ülevaatuse alla seada. Kaebtusealused
 õpetajad valisid teise tee ja tahtsid § 193 karistust kanda.
 Et just karva pealt § 193 nende kohta tarvitusele võetakse,
 selle kohta ei võinud neil kahtlust olla, sest et seaduse
 saksakeelses, Baltimaade tarvis määratud väljaandes vaimu-
 likkude tallituste hulgas (piht, armulaud, viimne salvimine)
 otsekohe üles loetakse: „und Confirmation“ s. o.
 „ja leeritamine“. Ja siiski sündis uskumata lugu, et
 hulk seadusetundjaid paragrahvi hoopis teisiti seletasid.
 Et järeltulevat kirjeldust paremine mõista, paneme § 193
 algkeeli üles: „Священно-служители другихъ христіанскихъ
 вѣроисповѣданій, которые завѣдомо допусъять православныхъ
 къ исповѣди, причащенію или елеосвященію, или же дѣтей
 ихъ къ крещенію или миропомазанію по своимъ обрядамъ,
 подвергаются за сіе: въ первый разъ удаленію отъ мѣста
 на время отъ шести мѣсяцевъ до одного года; а во второй,
 лишенію духовнаго сана и отдачѣ подъ надзоръ полиціи“.
 Teisiti seletajad olid Liivimaa prokuratura ja Riia ringkonna-
 kohus. Nemad „leidsid võimaliku olevat, et sõnal „leeri-
 tamine“ (конфирмація), mis Saksa tekstisse oli paigutatud,
 mingisugust tähendust ei olevat, ja tunnistasid leeritamise
 tegevust s. o. usuõpetuse jagamist ja katsumist, usust eksi-
 tamiseks (совращеніе). Usust s. o. Vene usust eksitajaid
 aga ootas kohutav vali § 187 Siberiga ja tuhkhoonega:
 „За совращеніе изъ православнаго въ иное христіанское
 вѣроисповѣданіе виновный приговаривается: къ лишенію
 всѣхъ особенныхъ, лично и по состоянію присвоенныхъ
 правъ и преимуществъ и къ ссылкѣ на житье въ Сибирь
 или къ отдачѣ въ исправительныя арестантскія отдѣленія
 по пятой степени статьи 31 сего Уложенія“ s. o. 1—1 $\frac{1}{2}$
 aastaks. Sarnase mõiste moonutusega ei suutnud sügav
 seadusetundja ja õiglane kohtunik A. F. Koni kuidagi
 leppida.

Esimene kokkupõrkamine sündis 1890 Üksküla õp.
 W. Grimmi protsessis.

Õp. Grimm juure oli kümme aastat varem Vene
 usku ristitud Wassilovskaja oma peigmehega, Lutheruse
 usulise Jürgensiga, ilmunud ja palunud, et teda leeripe-
 tusele võetaks. Õp. Grimm andis esialgu nõuu sellest
 mõttest lahkuda, aga tema kangekaelsete pealekäimiste

mõjul leeritas ta teda siiski viimaks ja kirjutas oma kihelkonna hingeraamatusse. Riia ringkonnakohus tunnistas õp. Grimmi usust eksitajaks ja mõistis teda kõigi õiguste kaotamisega eluksajaks Siberisse Tomski kubermangu. Kohtupalat muutis otsust Grimmi kaebtuse peale: ta ei leidnud eksitamise süüd, vaid tagandas teda § 193 järele ainult 8 kuuks ametist. Et asi viiekordselt vananenud oli, jättis palat teda täieste karistamata. Kuid kohtupalati prokuratura pidas seda otsust Baltimaa Vene usu kasudele kahjulikuks ja seaduse avalikuks rikkumiseks ja protesteeris senati kassatsioni-departemangus. Kui kassatsioni-kohtu ülemprokuroril tuli A. F. Konil nüüd seisukohta võtta.

Pärast esialgse protesti sisseandmist ilmus üks prokuratura liige Koni poole ja seletas, et nii hästi kohtuminister (N. A. Manassein) kui ka Riia peapiiskopp (Arssenii) palati mõistmist korravastaliseks peab, sest et Grimmi kuritöö kahtlemata usust eksitamine olevat. Koni näitab selle vastu, et palat täieste seaduse järele käinud, sest usust eksitamine olevat tingimata pealekäiv, aktiivlik tegevus, olgu palvete ehk nõuandmise varal, ostmise ehk kasude lubamise kaudu, meelitamise ehk pettuse tõttu, ehk koguni ähvardamise ja väevalla tarvitamise mõjul, kõik asjad, mis usust ärapöörja poolt peavad välja minema ja mis Vene usulise hingesse kahtluse seemet püüavad külvata ja seda seemet nii kaua torbutada, kunni viljana Vene usust lahku löömine ilmub. On aga kahtlused ilma kaebtusealuse kaastegevuseta tõusnud, on õpetaja Vene usust taganeja palvetele ainult järele annud ja teda oma „karja“ vastu võtnud, pealegi pärast seda, kui ta taganejat manitsenud on tehtavat sammu hästi kaaluda, siis ei või usust eksitamise süüst juttugi olla. Leeritamine on lihtne usuline tallitus ja mitte sakrament, sest Lutheruse usk ei tunne peale ristimise ja armulaua sakramenta. Vene usulise leeritamist ei või mitte valjemine karistada, kui ristimist ehk armulauale võtmist. Usust eksitamise mõiste õiguseliseks arusaamiseks on temale Spassovitshi, Nekljudovi ehk Tagantsevi seletused ülitähtsad, kuna Riia peapiiskopp ehk N. A. Manassein temale mitte niisuguseks autoritediks ei olevat. Esimese õigusteaduseliste teadmiste sügavus olevat temal teadmata, teist tundvat tema kui südikat kohtuministrit, aga tema ei olevat veel mahti saanud Manasseini teaduslike tadmiste üle nuhtluseõiguses selgusele jõuda. Kui külaline tähendas, et kohtuministri arvamine Konile juhatuseks teada antud, lõpetas Koni: „Ülemprokurorile, kes kutsutud on seadust kassatsioni-kohtunikkude ees sele-

tama (истолковать), on seesama seadus oma tõsisest mõttes ja südametunnistuse hääle ainumaks juhtnööriks, aga mitte ministri arvamine“.

A. F. Koni kinnitas järgmisel päeval ka kohtuministrile, et tema senatis ette paneb kohtupalati prokuratura protesti ilma tagajärgedeta jätta, ja põhjendas seda uueste seaduse nõuetega. Pealegi olevat asjal oma kõlbatuseline ja poliitiline külg ja kalduvat usulisele pinnale. „Õpetaja, kes püsiva palve peale Vene usulisi leeritab, kes mitte ei soovi Vene usku olla, seisab siin ei mitte ainult ametiliste pahanduste ja kohakaotuse ähvarduse, vaid ka Siberi saatmise, seisuseõiguste kaotamise ja terve isikulise elu purukslõõmise ähvarduse all. Halb ametnik, sest et ta seaduse-tähest üle astub, muutub oma usulise-kõlbatuselise kohuse-täitmise ohvriks, hingekarjaseks, kes Siberi läheb oma süüd kustutama, mis muud ei ole, kui et tema teadmata inimeste (темныхъ людей) usulise tarviduse vastu kurdi ei jäänud ja neid Jumala sõnas ja õpetuses juhatades neile mitte „leiva asemel kivi“ ei annud. Kõigist õpetajatest on üle 50 vastutusele võetud; Grimmi hukkamõistmine kaalub niisama palju, kui nende kõikide süüdlasekstegemine. Nende Siberi saatmine ei oleks mitte ainult juridilik ülekohtus ja kohtulise õiguse paenutamine (натяжка), vaid ka raske poliitiline viga, mis Liivimaal ühtlasi haritud ringkondade, kui ka rahvakihtide meelepaha ärataks“.

Manassein tõendas, et ta tema seletustega täieste nõuus on ja et ta kuidagi ei ole tahtnud temale oma arvamist peale suruda. Ta soovinud ainult Koni seisukohta teada saada.

Siiski anti palati prokuratura protest sisse, tema harutamiseks määrati 12. märts 1891, kohtuistungise esimeheks nimetati senator Rosing, asja ettekandjaks senator A. W. Wolkow. Wolkow käis Koni juures tema arvamist pärimas, oli Koniga täieste ühes mõttes ja lubas palati prokuratura protesti mitte-tähelepanavaks tunnistada.

Mehiselt oli Koni politikameeste esimese pealekipppimise seaduse ja õiguse kallale tagasi löönud. Aga vägevamad võimud pandi tema vastu liikuma.

Esmalt püüdis püha sinodi kõigeväeline ülemprokuror K. P. Pobjedonostsev vahele segada. Ta saatis A. F. Konile kirja, kus näidata katsus, et Evangeliumi-Lutheruse Kiriku-seaduse § 389 õpetajaid Vene usulise vastuvõtmise eest Lutheruse kogudusesse ametist tagandamisega ja vaimuliku seisuse kaotamisega ähvardab. Vene usulise vastuvõtmine aga Lutheruse kogudusesse sündivat harilikult leeritamise

kaudu. Leeritamine olevatki nõnda Vene usust eksitamine ja tulevat seda mööda seaduse järele karistada. A. F. Koni vastab selle peale väga teravalt. Pobjedonostsev võivad Vene kirikuseaduse küsimustes autoritet olla, aga mitte kaelakohtuseaduse seletamises. Pobjedonostsevi arvamine ei kõigutavat Koni sugugi tema tõetundmises. Ev.-Lutheruse Kirikuseaduse § 389-dale ei vasta ükski nuhtluseaduse paragrahv ja Vene usulise ühendamisest (при-соединение) Lutheruse kogudusega ei võivat juttugi olla. Vene kiriku õpetuse ja Vene nuhtluseadus ei tundvat sugugi Vene usulise lõpulikku äralangemist ja lahkumist Vene usust. Vene kirik loodab alati eksinud liikme tagasi-pöörmist tema rüppe, ei kustuta teda oma kirikuraamatutest maha ega luba tema sissekirjutamist teiste uskude nimekirja. Nuhtluseadus tallitavat sedamööda ka siin põhjusmõtte juhil: nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege: ükski kuritöö ei tohi ilma karistuseta jääda, aga iga karistus sündigu seaduse põhjal. Et usust eksitamise ja teise usuga ühendamise tundemärgid leeritamisel puuduvad, siis ei või seda kui usust eksitamist ja Lutheruse usuga ühendamist mitte karistada.

Aga asi läks tõsisemaks, kui A. F. Koni teadis karta. Mõni päev enne senati istumist toodi Manasseini käsul tema kätte ministrite-komitee teadaandmine „tarvilikuks täitmiseks“ („къ надлежащему исполненію“). Sinna oli üles võetud üks koht Liivimaa kubeneri Sinovjevi kõigealandlikumast aruandest 1889. aastast. Kuberner seletas, et uued kohtud Liivimaal õpetajaid Vene usuliste eksitamise eest nüüd valjuste karistavad ja õpetajad hirmu pärast seda kuritööd raasuke maha jätavad. Kui aga palat ja senat ringkonnakohtu otsusi maksvaks ei tunnista, kuhu nad appellatsjoni ja kassatsioni teel lähevad, siis algab Vene usuliste usust eksitamine uue jõuga peale ja lootus kaob, et õpetajate kuritööd Liivimaal lõpevad. Selle koha veerele oli Kõige kõrgem ääremärkus tehtud: „Selle peale tuleb kohtuministri tähelepanemist juhtida“. Koni vastas kohtuministeriumi departemangu viitse-direktorile, kes kirja tõi, et seda juba sündinud olevat ja tähtsuse pärast asi senati kassatsioni-departemangu kõikide liikmete osavõtmisel otsustamise alla tulevat.

Kohe pärast seda saatis Koni Manasseinile kirja, et tema õp. Grimmi asjas mitte teist otsust ei või anda, kui seda, mida ta juba varem ministrile teatanud. Soovib minister, et Liivimaa kubeneri tahtmist tehtaks, siis võib ta mõnda teist ülemprokurori heaksarvamist lasta avaldada.

Aitaks tema kaasa palati otsust muuta, siis rikuks tema oma kohust kui seaduse seletaja ja kui kodanik, kellel mitte ükstäispuhas ei ole, et ühel piirimaal vale- ja hukatavat politikat aetakse, ja kes niisugust politikat seaduste tõsise mõtte orjalise käänamisega mitte ei või toetada.

Veel sellsamal õhtul kutsus minister Koni järgmiseks hommikuks oma poole: „Mina ei või Teie asemele teist ülemprokurori saata“, ütles kohe Manassein. „Niisugusel puhul“, vastas Koni, „pean mina, sest et asi Lutheruse ususse puutub, ajaloolisi sõnu kordama: „Hier stehe ich, ich kann nicht anders, Gott helfe mir, Amen“. (Siin seisab mina, ma ei või teisiti, Jumal avitagu mind, Aamen.) „Selle üle tahtsingi ma Teiega rääkida“, kõneles Manassein edasi, „ma otsustasin Teie seisukohta ülemale poole teatada ja seletada, et mina täieste Teie nõuusse olen heitnud“. Nüüd räägitakse kokku, kuidas kõrgemale poole oodatavast otsusest aru anda. „Nõnda ma teen“, ütles mulle Manassein kindla häälega ja avaldas minu kohta rõõmustavat mõju, sest sell ajal ei oleks sugugi igal ministril julgust olnud oma arvamise eksitust ära tunda, omast arvamisest lahkuda ja kohtlaselt seda keisrile ütelda“.

Senati istumise algusel tuli uus ja täieste ootamata pööre, mis asja õiget otsustamist ähvardas rikkuda. Asja ettekandja Wolkow seletas Konile 20 minutit enne koosoleku hakatust, et tema oma arvamist muutnud ja palati otsuse tühjastegemist nõudvat. Vägevate tuulte puhumisel oli tema „ümber kukkunud“. See oli halb, sest asja ettekandjal senatoril oli alati väga suur mõju otsuse tegemisel.

Koni jutustab, et ta ärevuse pärast värisenud, kui temale eesistuja sõna annud. Kahetunnilises kõnes põhjendas tema 16 senatori ja hiilgava publikumi ees oma seisukohta. Neljatunniliste, väga elavate vaidluste järele kuulutati senati otsus välja: 11 häälega 5 hääle vastu jäeti kohtupalati prokuratura protest ilma tagajärgedeta!

Senati otsus õp. Grimmi kohtuasjas avaldas sügavat mõju. Liivimaa maamarshal palus märgukirjas Vene usust taganejate saatuse lõpulikku otsustamist: nad jäägu Lutheruse usku ja õpetajate protsessidele tehtagu ots peale. Aga ägedalt seisis Liivimaa kuberner Sinovjev selle vastu ja nõudis õpetajate taltsutamiseks veel valjemaid seaduspunktsid. Nemad olevat ainus ollus meie maal, kes rahunusi sünnitavat (единственный элемент безпорядка). „Tema iseäraline arusaamine usulise rahu jalaleseadmiseks ja tema kartus, et usuvabaduse mõte Jumala pärast mitte riigivalitsusele kui mõni paha haigus külge ei hakkaks, leidis

vastukõla seaduseandmises“. Nuhtluseseaduse § 193 sai uue lisa, mis õpetajaid, kes leeritasid ehk muid ametitallitusi Vene usust lahkuvate juures ette võtsid, ametist ähvardas lahti teha ja vaimulikust seisusest välja lükata.

Peale selle kui A. F. Koni veel oma kaastegevusest õp. Lutheri ja Audru õp. Holsti protsessis jutustanud on, lõpetab tema seda „Mälestuste“ osa sõnadega: „Sellest võib meie usutunnistuselise politika sisu ja iseloomu ära tunda, mida kunni 1905. a. hakatuseni meie Öhtu- ja Läänemere piirimaades aeti. Ühelt poolt oli vaimulik võim agaralt tegev, kus juures ta aga kiriku valitsust palju enam administratsiooni karistuste ja kohtu hukkamõistvate otsuste, kui eeskuju, õpetuse ja rahva kõlbuse ja usulise iseteadvuse tõstmise varal põhjendada ja kinnitada püüdis, ja õpetust politsei kaudu (вразумление полицейское) tähtsamaks pidas, kui usulist juhatust; teisel pool oli kirju kari „kangekaelseid“, „äralangevaid“ ja „kõikujaid“, kes oma kodanikuõigustes kahju said ja kelle ustavuse ja poolehoidmise tunnet isade usu vastu rõhuti. See võim (kirikuline), kes oma kutsega ja auususega seda kokkukõlasse sünnitas, et ta politseid vaheleastumisele kutsus, lubas südametunnistuse vabadust avalikult jalge alla tallata, seks, et nõnda inimesi nende tahtmise ja tõetundmise vastu vägivaldselt oma mõjukonna piirides kinni hoida. Temaga ühenduses ja ühes mõttes tallitasid administratsiooni kohalikud esitajad, kui nad kaelakohtulisi tagakiusamisi toime panid, umbusaldust ja laituust keisririigi kõige kõrgema korraliku kohtu vastu üles näitasid, kui see kohus nende tahtmist ei teinud, ja kes seaduseandvat võimu küpsmata ja erakorraliste seaduste väljaandmisele ärritasid sell ajal, kui maa kõige tähtsamad tarvidused ilmaaegu seaduseandelist kustust ootasid. Need omaviisilised bürokralised õpetlased, kes endid hea meelega ajalooliste testamentide ja näituste peale toetasid, ammutasid ajaloost ainult faktisid, aga ei jäksanud tema sügavamast mõttest aru saada. Nad saatsid keisrit oma mitte-karvapealsete teadete ja tõendustega eksitusesse ja pidasid oma lühikese nägemisega ususalivust rahu ja korra peavaenlaseks!... Ja viimaks — missugune pealiskaudne arusaamatus lehvib nende usutuisutajate poolt vastu, kes paremaks arvasid, et kristlikus riigis elanikkude tähtsale osale võimalikkust ei anta oma kristlikku usku tunnistada, sellepärast, et inimesed, kes siia hulka käisid, Vene kiriku kirja olid pandud, ehk nad küll selle kirikule võõrad olid ja kelle liikmed nad olla ei tahtnud, selle vastu aga ihust hingest Lutheruse usku kippusid, kelle liikmed olla

nad ei tohtinud. Andku Jumal, et kõigest sellest kõige lühemal ajal juba rõõmsa kindlusega võiks öelda: „Tempi passati“ (möödaläinud ajad) ...“ (Русская Старина СІІ, 246—247).

W. Reiman.

Kodumaa muinasteadus.¹⁾

b) Teine raudaeg.

2

Teine raudaeg algab, nagu ennemalt juba öeldud, 8. aastasajaga. Mis nüüd olukorra selgitamiseks palju kaasa aitab, on see, et rahvuslikud vahed täiesti kindlad on. Juba 9. aastasajal hakkab ajalugu kuralastest kõnelema ja varsi ilmuvad eestlasedgi ajaloo valgusesse. Sakslaste maaletungimine 12. aastasajas ja sellele järgnenud liivlaste ja eestlaste allaheitmise sõjad — eestlaste allaheitmise sünnib 1208.—1227. a. — sünnitavad võrdlemisi hästi tuntud osa meie kodumaa ajaloos; tänu olgu iseäranis Läti Hindrekule, kes viimasid sündmusi silmanäijana kirjeldab.

Lätlaste ala.

Sel ajal, nagu nüüdgi veel, oli lõunapoolne osa Läänemere maid lätlaste asunud, nende ala piirid küündisid juba siis Ludseni ja Roritteni ümbruskonda. Põhjapoolne osa Läänemere maad oli eestlaste käes. Ja Väinajõe, Salatsi ja Astijärve vahemail asusid liivlased, eestlaste lähene hõimkond, peale selle elas peaaegu tervel Kuramaa rannal, kuralaste nimelisena, kus neist nüüd Kuramaa kõige põhjapoolsemas osas osa alale on jäänud. Nagu Soome hõimkonde seas, nii on lätlastegi seas sel ajal põhja- ja lõunapool Väina jõge teatavaid hõimkonnalisi lahkuminekuid olnud; seda tõendavad kalmud enese sisaldusega.

Üleüldse on Lätimaal suured kalmuväljad õige tavalised. Neid leitakse Passelnis, Lääne-Kuramaal, Plavkalinis, lõunapool Riiast, Ludseni lähedalt on ühest kalmistust üle 300 surnu leitud. Nad on sagedasti nii pinnas, et adra nina nendeni ulatab tungima. Harilikult on kooljad kirstuta, kuid laudade ja tohu peale asetatud. Põhjapoolses osas Lätimaal on mõlemad sugupoolel vastamisi asetamise kaudu tunta-

1) Järgmine on referat Baltische Landeskunde's ilmunud Prof. R. Hausmanni Prähistorische Archäologie'st. Aine on Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo õhtul kõnealuseks olnud.

vad: meeste pea on vastu O:i, naeste vastu W:i. Üleüldse on matuskalmud põhjapool valitsevad, harva leidub põletuskalmusid, nii Ludseni ümbruses. Sagedaid ja rikka inventariga põletuskalmusid on Lääne-Kuramaal nähtavale tulnud, Katzdangenis, Hasaus, Vensaus, enne kõike aga Passelnis on kohti, kus süte ja tuha segasest mulla korrast lade murtud ja tule rikutud asju on leitud; nende seas oli põlluriistu, sõjariistu, hobuseriistu, ka brongsi ehteid ja rahasid 13. aastasajast, mis kalmu hilisust tunnistab, vanema haa kohal oli uus matus. Lätimaal üleüldse ongi see tähele pandav, et samu paiku mitmed ajad järjestikku, pagana ajast kristlikuni ajani on tarvitatud. Nii on leitud Katzdangeni, Schlottenhofist mitu pagana aja kalmu pealistikku, ja Grobinis, Zeemaldenis, Stabbelnis, Kaipenis on paganaaegsed kalmistud tänapäevani veel tarvitatavad.

Ka muidu on Lätimaal vanema raudaja ja uuema raudaja kalmude vahel ühtlus õige silmapaistev: tähtis asjaolu küsimuse lahutuse kohta, millal lätlased Läänemere maale on tulnud. Ülepea on hiline amsõlg valatud keelega õige sage: nii on leitud seesugune Grobinist. Neid tehti 6 aastasajas hõbedast või kullatud brongsi looma ornamentikaga, mis põhjamaisest mõjust on. Sarnasid või hilisema kujulisi sõlgi on Kuramaalt õige ohtrasti leitud. Samast ajast on pärit mõned sealt leitud Skandinaavia tüüpused: toossõled ja kilpsõled — mõlemad 8 aastasajast. Kõik see kinnitab ajaloolisi teateid, et Kuramaa ja Rootsimaa vahel juba sel ajal läbikäimist oli. Nooremalt kuju edustavad ratas-sõled. Põhjapool Väinajõe on rikas kalm Kaipenist, Sissegali kihelkonnast leitud. Sealt tuli esile hilisid sõlgi, käevõrusid peatsaga, ratas pea nõelu, ka suuri raud keltisid — kõik leiused, mis näitavad, et seda kalmuvälja juba esimeses pooles 2 aastatuhandet tarvitati, esimese ja teise raudaja vahel. Ka muidu on mitmes kohas Lätimaal seesugusid tagasitõendusid olemas, sellevasta puuduvad nad naabruses oleval liivlaste maal täiesti.

Põhjapoolsel Lätimaal on kooljaid rikkasse rüüdi mässitud, kuhu brongsi karra palasid efektilisteks muustriteks on põimitud; need on rikkalikult ehitud nukkade ja veeristega. Isegi kuldbrokadist on palasid järel jäänud. Riiete kinnituseks tarvitati hobuseraua sõlgi mitmes kujus; need on siis kogu Läänemere maal valitsev tüüpused olnud, vääntud, kanditud, unelille kujuliste, loomapealiste otsadega.

Läti naiste päid ehtisid pikad brongsi-spiralsed kühmikud või paelad helmedega; põhjapool leidub iseäranis diademi taolisi peasidemeidgi brongsspiralidega. Lugupeetud olid ka

rõhkudega või helkudega ketid, mis tortides arvatavasti poolkuu taoliste kannete otsa kas õla kohalt või Läti naistele omase kitsa kukla karra küljest üle rinna rippusid. Hea meelega kanti ka kaela rõngaid, mitut kuju, kas keerdud brongs või hõbe lõngast sadula taoliste või neljakandiliste, seenetaoliste või laugete otsadega; sagedasti mitut rõngast kõrvustikku. Samuti olid spiral-käevõrud arvukad naiste ehted. Käerõngaid kandsid mõlemad sugupoolel nii naised kui mehedgi; valamise või löömisega anti neile mitmekesisust ja ilu. Iseloomulised lätlastele on kõrgeservalised käerõngad, mida mees-kooljate vasakust käsivarrest leitakse ja mis harilikult vähese tarvitamise jälgi avaldavad. Ka sõrmused on arvukad; neid on lahtisid, kinnisid, spiralsid ja õmbluse sõrmuse taolisi. Meeste vööil oli nahk vöö, mille küljes ahela otsas tulused ja kõvasi või sagedasti ohtra rippe küljes nuga tupega kõlkus. Vöö ise oli mitte harva brongs nastudega kaetud või joonitud looma (hobuse) kujusid täis. Ka ripatsid oli mitut kuju, kas lintsalt ehetena või amuletidenä; viimastena nähtavasti oli õige sagedasti: helkusid, rõhkusid, ristisid, kettikesi, võtmid, loomakujulisi, mitut sugu looma hambaid. Ehetena olid kaurimusliid lugu peetud. Ka looma sarvi on sagedasti Kuramaalt leitud ja kaalud nuiadega ei ole samuti sugugi haruldased. Sõjariistad tehti rauast. Neid on kõigesugusid nähtavale tulnud, peale kilbi, mis arvatavasti puust oli. Kõige enam tarvitatud oli oda, siis mõõk, mida lühikesi ja pikki oli; arvukad on nad iseäranis Kuramaal enamasti põletuskalmudes. Mõõgapide ehk kahv on sagedasti damaskineritud, päalistatud. Ka isesugune tõug pikki nuge, skrama sax nimelisi on muude seas leitud. Raudkeltisid, iseäranis vanemates matuskalmudes, on Kuramaalt sagedasti leitud, samuti kirveid, ka kitsaid vanemast ajast. Nad on tavalised leiused, ka sirpisid ja vikatid on saadud. Hobuseriistade kõrval on kannused sagedad nähtused.

Laiial alal, Läänemerest Liibau lähedal kuni Poola Liivimaani ehk Inflanlyni asudes, pidi lätlaste vahel mitmeti lahkuminekuid olema. Nii on sugupoole vastamisi asetamine mattes põhjapoolne komme, nagu siin ka suured riidepalad ja peaehted kukla karraga iseloomulised on. Lõunapoolsele osale on jälle kujutavaks arvukad keldid vanemast ajast ja üleüldse suurem sõjariistade küllus.

Liivlaste ala.

Liivlased asusid sel ajal Väinajõe-alajooksu kohalt alates mööda ranna äärist ja Koivajõe jooksu üles Salatsi jõeni ja Astijärveni, samuti mööda Kuramaa randa kunni Vente ehk

Vindau ümbruseni, kuigi seal mitte ühtlast tihedat kogu sünnitades, nagu põhjapool. Koiva jõgikond näib selle rahva pesapaik olnud olevat, kust üksikud harud end Salatsi ja Väina jõeni ja veelgi kaugemale on küünitanud. Neis paigus leiduvad suured liivlaste matusekohad, nõnda: Krimuldas (Kolmonis), Siguldis (Segevaldis), Turaidas (Treidenis), Putelis, Allachis, ka Kabelis Üksküla lähedal Väina jõe ääres. Liivlaste kalmud on 1 m. kõrgused ja 2—3 m. laiused kääpad. Kooljad neis on selili N—S sihis pikuti mullale pandud, mille kohal kungas kerkib. Teistsugu matuse moodi avaldavad Askeradis 1837 aastal kevadiste suurte vete aegu lahti uhitud kalmud; need olid neljanurgelised kiviread; igas ühes leidis 4—5 rida kooljaid ligi 0,5 m. sügavuses, kindlal alusel.

Liivlaste juures on kooljakalmud valitsevad; põletuskalmud on väljavõttelised, iseäranis tähelepanemise vääri line on see, et kuna leiusid uuemast ajast külluses nähtavale on tulnud, kalmud vanema aja kohta midagi ei ole annud. Näitab, et liivlaste alal maa hiliste ja maa endiste asukate vahel palju vähem ühist on olnud kui lätlaste asupaikadel. Mis matmise moodu kohta, siis on liivlased, iseäranis Koiva jõe orus, enese kooljaid rikkalikult ehtinud, ainult Kabeli kalmud on kehvad. Matusid on peietega peetud, seda tõendavad söed ja tuhk nagu kestad ja astjadgi, mida kalmudest on leitud. Ja loomaohvrite kohta kääbastel annavad tunnistuse haa ümbert nähtavale tulevad loomade kondid; iseäranis näib hobune ohvri loomana tarvitusel olnud. Koolja kõrvale on surnu ustav kaaslane koer maetud, keda, nagu teada, liivlaste seas pühaks peeti. Ajaloolised teated tunnistavad, et liivlased, iseäranis Koiva jõe ümbruskonnas, rikas ja ilu armastaja rahvas olnud, ja seda kinnitavad tõesti ka tervetena püsinud leiused. Kooljad, täies ehtes maetavatena, pandi villase-rüüdi, mida brings karraga põimitud ilusad mustrid kaunistasid. Seesugust surirüüst ei ole aga kahjuks siiski tänini suuremaid alalhoidunud palasid leitud. Iseäraline rahvuslik ehe oli suur kettide ripe kahe öla külge kinnitatava konnakarbi taolise sõle otsas. Sõled on valatud, nad on kahekestaliste, Liivimaal haruldaste Skandinaavia kilpkonna taoliste sõlgede lihtsad õed; nimetatud tüüpuse sõlgi on iseäranis liivlastele iseloomuline, neid ei leidu lõunapool Väina jõge, ka muidu mitte lätlaste alal ja põhjapoolgi eestlaste seas on nad haruldased. Nad on tavalisest ühe kestaga ja muna kujulised ja ülemist pinda kaunistab kühm või ruut ornamentik. Mitte enam kinnitina, vaid ehte kandmena ilmub küsimuses olev sõlg paari lool. Ta on läbistatud alumisest otsast, kust lai aukudega kolmenurgeline ketikandja kõlgub;

selle küljes on mitmekordsed kummastgi õlast rippuvad ja kuni põlvedeni ulatavad ketid. Kettide küljes on mitmesugusid ripatsid: karuhambaid, lindusid, pisikesi hobusid, koeri, ristisid, kõrvaorkisid, palmettisid j. m. s.; sage on iseäranis pala töötamata merevaiku, mida nähtavasti amulettina ehk kaitseasjana on kantud. Mitmed neist ripatsitest on lugupeetud ehted, nagu kaelas kantavad hõberahad, kaurimuslid ja iseäranis helmed brongsist, klaasist või hõbedast. Rindu ehtisid hobuseraua taolised sõled, mis riideid koos hoidsid; neid on brongsist ja hõbedastgi. Ka elarõngad näikse Väina jõe liivlaste seas lugupeetud olnud. Kolmnurga taolisi nõelu kanti paariti ristis panduna õla kohal. Ohtrasti tarvitati samuti käerõngaid, spiral-võrusid, mis sagedasti osavat tööd tunnistavad. Ka rihma ja vööde ehted on sagedad, nii sama kui haruldased ei ole kammid, käärid, võtmed, noad tuppodega, tulerauad, kirved, hobuseriistad, mida mitmest kohast on leitud.

Iseäranis rikkad on liivlaste hauad sõjariistadest, mis tublit tegu on ja tõendavad, et sepise osavus Liivi rahva keskel õitses. Arvukad on odaotsad, tuppi on hõbeda ja koguni kullaga plakeeritud. Isesugust suurust ja ilu avaldavad kirved, ja selle poolest on ka iseäranis silmapaistvad — mõõgad, mille nupp, pide ja põikraud sagedasti hõbedaga kaunistatud on; et tupp puust ja linasest riidest oli, on suurem osa ära kõdunud, alale on jäänud otsikuid, kandmid, mis joonitud brongsi tööd avaldavad. Üks iseäranis ilus hõbe kanne 10. aastasajast on Turaida lähedalt Putelist leitud.

Ka astjad on kalmudes arvurikkad, sagedasti leidub neid kaks ühe koolja kõrval, nad on nähtavasti toiduga sinna pandud. Aga astjate kaunistused on lihtsad vingulised või nurgelised kirjad. Üleüldse näikse, et keramik nii kõrgel ei ole olnud kui sepis.

Kronologia kohta tähtsad on rahad, mida sagedasti läbisutatud kaelaehetena on kantud, neid on kufilisi, on Anglo-saksi ja Saksa rahasid 9—12 aastasajani.

On loomulik, et selle suure veetee ääres, mis Väina jõgi juba vanast oli, ka asutus juba varakult õige tihe pidi olema. Ja mitte ilmaaegu ei sündinud seegi, et sakslased kõige enamalt just siia osasse liivlaste maale asusid. Kuid kaua ei ole Väina liivlaste matusepaiku teatud; alles 1901. tuli lõunapool Riia linna Plavkalis lätlaste muistene kalmistu ilmsiks, mis nähtavasti esimese kristliku aastatuhande keskele ulatab, ja vast 1897 leiti Üksküla lähedalt kabeli kalmeti, mis 12. aastasajast ja sellepärast õige tähtis on, et see Saksa maaletuleku aegsid liivlaste jäänusid varjab.

Eestlaste ala.

Liivlastest põhjapool asuvate eestlaste seasgi näib matmise mood lahkuminev olnud olevat. Leitakse nii hästi kooljakalmusid kui põletushaudu.

Esimese raudaja põletuse viis kivirida kalmudega on nüüdgi sagedasti tarvitatav olnud. Nagu ennegi laoti suuri kivisid rööbastikku ridadesse, mis N—S puudutavad, nii et kogu asutuste pikkus W—O küünib. Vahe on selles, et uuemad nii hoolikalt asetatud ei ole ja et kalmud ka puhtasti põletuskalmud ei ole; neis on sagedasti kontisid, mis tuld ei ole näinud. Haudadest on leitud mõned sõled ja nõelad 3—5 aastasajast. Iseäralisi vähksõlgi on Lagedi lähedalt leitud, samasugusid nagu neid ka teisel pool lahte Soomes nähtavale tuleb. Kuid suurem osa kõnealustest kalmudest leitud brongs ja raudasju on aastatuhande pööriaegadest pärit. Asjad on katki tehtud. Siisgi osutab kujude sugulus kalmude ja andide poolst ometi mingi ühtlust esimese ja teise raudaja vahel. Haudu on kaua tarvitatud, kas jätkuvalt, ei ole kindel; sellest võib ehk seegi seletuse saada, et kalmudes põletamata kontisid leidub. Seesugusid kalmusid on kaudu maad leitud, iseäranis Järvamaalt, Tarvastust, Pajusist, Eistverest, Alatskivilt, sarnasid on ka Võru ja Viljandi ümbruskonnast; ainult Pärnu ja Haapsalu ümberkaudsest ei ole neid nähtavale tulnud, kuna neis paigus ka muidu kalmusid harva on leitud.

Teise rühma sünnitavad kooljakalmud, mida iseäranis Vaivaras, Rannus, Võrtsjärve ääres on paljastatud. Kivi kangrute all sügavas maas lamas kooljaid põletamata. Andide puudusel ei võida nende aega määrata. Hummuli lähese põllu alt tuli samuti hulk koolja haudu nähtavale; panused olid kasinad, muu seas saadi mõni üksik Anglosaksi raha meie aastatuhande algusest. Arvatavasti naise haud leiti Rakvere lähedalt; ühes oli 30 käerõngast, kettisid, nuge ja üks nõela otsas rippuv kufiline raha 10-st aastasajast, Õige lähedalt kivirea kalmu juurest Alatskivil leiti hulk kooljaid sügavas põllus hulga kettide, sõrmuste, nõeladega, peale selle üks oda, vikat, kirves ja keisri Heinrich II. denar 11. aastasajast. Tartu lähedalt leiti samuti naise luukere 14 käevõruga ja mehe luukere, kirves ja oda ja mingi eestlaste haudades haruldane mõök. Võrumaal Uues-Koikülas tuli kooljakalm pealpool põletuskalmu nähtavale — mõlemad arvatavasti samast ajast, kuna põletushaud ja kooljahaud üleüldse eestlaste alal suure ajavahega ei tarvitse lahutatud olla.

Ehk küll eestlaste kalmudes riided ja peaehted sugugi sagedad ei ole, on ometi hõbe otsaesise võrusid ja juuste-

nõelu ühes kettidega nähtavale tulnud. Selle vastu on hobuseraua taolised sõled sagedad; samuti kaela-võrud rõhkude ja helkudega. Ka on hõbe kaelavõrusid leitud panipaikadest, mis eeslaste alal sugugi haruldased ei ole. Laialiselt tarvitavad on käerõngad olnud, neid on sagedasti ainsalegi kooljale suures külluses juure pandud; nad, on pune-aene või susihamba kirjadega või loomapeadega kaunistatud otsadega. Nõelade hulgas on iseäranis kahekordsed ristnõelad kahe põigitusega eestlastele omased, aasadega kandme jaoks, mille küljes lühikesed jämedad ketid ripuvad. Teine kettehe on pikkade peenikeste ahelatega, mis poolsõõriku otsas kõlguvad. Rihmade ja vööde küljes tarvitati pandlaid. Helmed olid naiste ehted, kuna juuste näpitsid ja kammisid ripatsitena kanti, ehk küll harva. Amulettisid ei ole eestlaste kalmudest sugugi nähtavale tulnud.

Juba vanast on eestlased tublid sepad olnud, seda tõendavad muinasleiused. Odad, sagedasti tublit tegu, kirved, noad, tulused, vikatid, pitsid, ahelad, hobuseriistad, iseäranis suurauad ja jalused, raudkuljused, kannused on asjad, mida õige sagedasti leitakse. Kose kihelkonnast on leitud kaks kaalukaussi kapslis, õrs ja 10 nuija laiakate kuulide kujul; teisi samasugusid on Anglo-saksi rahadega leitud.

Eestlane on muinasajal suur hõbeda armastaja olnud ja sellepärast leitakse kalmudes hõbe ehteid ohtrasti, iseäranis pea-, kaela- ja käerõngaid, hobuseraua taolisi sõlgi. Ka terveid hõbe varandusi on mitmest kohast leitud. 1900 tuli Mäetaga Jõhvi kihelkonnas suur kogu kaela- ja käerõngaid, ehte kettikesi, terveid hõbe kangisid, rahasid j. m. päeva-valgele. Ka kalmudest on õige sagedasti rahasid leitud, kufilisi, Saksa ja Anglo-saksi rahasid 9—11 aastasajast.

Tähtis koht muinasaja uurimises on eestlaste asutud saardel, enne muid Saaremaal. Siin Saaremaal ja Muhus on kooljate põletamine valitsevaks kombeks olnud. Kalmu kohale on kääbas kogutud. Kuid kääbaskalmude kõrval leitakse tasanud tuhk-kalmusid, kus põletus nii põhjalikult sündis, et kontisid ainult vähe järel on jäänud; selle eest on juurepanused rikkalikud, enamasti rauast ja brongsist ja sagedasti nii maapinnas, et mõned ise maa seest välja on tulnud.

Ehete seast on kaelarõngad Saaremaal haruldased, sellevastu on Muhu linnusest 8 hõbe käerõngast ja hulk sõrmusid leitud, mis samuti nagu hobuseraua taolised sõled Saaremaal õige tavalised on. Ka pikergusi hõbe sõlgi pika nõelaga on saadud, need on Skandinaavia algupära; samuti on leitud sõrmsõlgi, mis meie maal haruldus ja vast Ida-Preisimaal tavalisemaks muutuvad. Nõelu on sagedasti välja

tulnud, kolmnurga taolisi, kettalisi, mille pistete küljes silmapaistvalt jämedaid kettisid näikse. Mingi teinegi kettide ripe leidub — ta on ülemaalgi vähe teisendatud kujul olemas — see valgub õlgadelt ja rinna lehelt madalale maha. Vööd ja rihma ehted on Saaremaal laialiselt kantud olnud: isesugused on vöö ahelad, koos neljanurgelistest ühendajatest ja rõngastest. Samuti on kaalusid ühes vihtidega õige mitu korda Saaremaal esile tulnud.

Sõjakas suguharu asus Saaremaal, kuulus ja kardetud meresõitude tõttu; ta armastas ilusaid hõbetatud sõjariistu: mõõku, iseäranis osasid, pidemeid ja põikraudu tuleb sagedasti nähtavale. Veel arvurikkamad on odad, silmapaistvalt head tegu, õige pikkade tuppedega, mida hõbedaga on kaunistatud. Ka kirved, ahingad, nooleotsad, noad, võtmed, tulused tunnistavad head tööd. Hobuseriistade leidmine tõendab, et hobustest lugu peeti ja ta eest hoolitseti.

Täiesti selle vastu, mis ülemaal nähtavale tuli, on surnute põletamine Saaremaal reegel olnud. Iseäralik on seegi, et Saaremaal mingisugusid muinasjäänusid vanemast raudajast nähtavale ei ole tulnud, ei ühtegi sangsõlge, mis muidu mannermaal nii arvukad on. Näib nagu ei oleks see vool, mis mannermaad nende asjadega tutvustas, Saaremaad sugugi puudutanud ja sellest mööda läinud, jälgegi jätmata.

V. Grünthal.

Teated meie kirjanduse ja kunsti alalt.

Järgmised uued raamatud on ilmunud:

Dr. Aleksander Eisenschmidt: **Väikepõllupidamine Tartu maakonnas**, ühe kaardi, ühe plaani ja kuue ülevaate tabeliga. Eesti Põllutöö-kirjanduse Ühisuse väljaanne, suur kaust, 140 lhk., hind 1.50 kop. — Esimene suurem uurimise töö meie põllutöö olude kohta ja rahvalikul keelel kirjutatud. Et kulukandjat ei leitud, sai raamatu ilmumine ainult selleläbi võimalikuks, et Põllumeestseeltside asemikud Võru põllumeestepäeval summakese raha kokku panivad, mida raamatu kirjastamiseks võidi tarvitada.

Professor J. Pawlow: **Looduseteadus ja peaaaju**. Loodusteadusline tee hingeliste nähtuste tundmaõppimiseks. Ümberpannud ja selgitavate märkustega täiendanud J. Depman. „Ühiselu“ kirjastus, M. Schifferi trükk, 32 lhk.,

hind 20 kop. — Kõne, mis Vene kuulus akademikus loodusteadlaste kongressil Moskvast 1910 pidas. — Hra Depman on kõne ümberpaneku ja selle juures, et tema peale ka võhiku hammas hakkaks, vististe palju vaeva näinud ja lugeja, kes ise mitte teadusemees ei ole, hakkab aimama, missugust keerulist teed looduseuurijad oma töö juures käima peavad.

G. Hrustitschow - Sokolnikow (sisemise kaane peal Hrustschow-S.): **Stenka Rasin**, roman Venemaa ajaloost. J. Ploompuu kirjastus, M. Schifferi trükk, 272 lhk., hind 1 rbl. Ilmus eestikeelses ümberpanekus kõigepealt ühes ajalehes. Ilma kunstiväärtusega vereromaan. Tõlkeproov: „Sa oled minusse läinud! Sa oled täieste minusse läinud! kinitas Scherfe vaimustuses ja suudles tütar.“ Ümberpaneja (ei ole oma nime nimetanud) käsitab sagedaste kirjakeeles tarvitamata sõna „võpatas“, mis midagi kokkumise sarnast peab tähendama.

M. Sillaots: **Algajad**. Elulookirjelduslised katsed. Kirjastuse-Ühisuse „Maa“ kirjastus, 180 lhk., hind 90 kop. Juba oma välimuse poolest meeldiv raamat. Tahaks uskuda, aasta hakkab ilukirjanduslised paremine peale, kui läinud aasta selleks lootusid andis. M. Sillaots on juurdetuli ja meie ilukirjanduse alal, nimi vahest varjunimi ja tema taha peidab ehk ennast naisterahvas. Kas see ei ole oma kasvatusliste kirjutuste läbi ajalehtedes juba hästi tuttavaks saanud neiu Martha Reichenbach? M. Sillaotsal on igatahes enese väljaarenenud, meeldiv stiil, kui tema oma töödele kajuandmises ka alles otsija on. „Terve ilm on minule ainult objekt, ainult vaatlemise aine; ilm ja elu on ainult selleks olemas, et üksikule isikule tundmusteks ja üleelamisteks aineid anda.“ „Minu ideal on puhtad tüüpused“ — M. Sillaotsa sõnad raamatus. Ja sooja südamega ja kõige hingega on kirjanik oma objektisid vaadelnud. Kus ta merd kirjeldab, paisutab ta igatsuse mere järele südames suureks. Pikem arvustus ilmub muidugi pea, seni oleks raamatut lugemiseks soojalt soovitada.

Veel ilmus nende ridade kirjutamise ajal ümberpanek: Käthe Sturmfelsi „Mis on naisterahval lubatud, kui ta armastab“. „Teaduse“ kirjastus, 95 lhk., hind 50 kop.

M. Kampmanni „Eesti kirjanduse ajaloo I ja II“ ilmumist on lähemal ajal oodata, ka II jao käsikiri on juba õieti edenenud ja saavat kuni meie ajani ulatama.

M. Lipp on „Eesti suguvõsade uurimistest“ teise ande käsikirjas valmis saanud. „Karellide suguvõsa“ jutustab 36 paragrahvis ja 373 leheküljel Dr. Philipp Karelli esivanemate, tema enese ja tema järeltulijate eluloo ära.

M. J. Eisen on oma „Kalevipoja“ juubeliks lubatud raamatu käsikirja lõpule viinud. „Kalevipoeg rahvasuus“ võtab esmalt (lhk. 1–30) „trükitud teated ja jutud“ kokku ja korjab siis 150 leheküljele Eiseni kogust „käsikirjalised teated ja jutud“ välja. Lisa toob juttusid ilma Kalevipoja nimeta, mis aga tuntavalt Kalevipojast kõnelevad. Rahvalaulud, kus Kalevipoja nimi ette tuleb, niisama muu käsikirjaline materjal, mida Kreutzwald „Kalevipoega“ kokkuseades tarvitas, kui ka Hurti suured korjandused jäid esialgu tähelepanemata: „Raamat oleks liig paksuks paisunud“.

Friedebert Mihkelsoni poolt on sügiseks suurem ilukirjandusline toode oodata. Noor-Eesti ringkond kavatses jõuluks oma IV. Albumi välja anda, mis muu seas surnud noore kunstniku E. Obermanni tööde ja püüdumiste lähema hindamise, ühes kujutustega tema töödest peab tooma.

Meie kunstnikud ja kirjanikud Parisis on „Eesti kunstnikkude ja üliõpilaste abiandmise seltsi“ asutanud. Toetajate liikmete aastamaks 10 rubla, eluaegne liikmemaks 100 rubla. Et meie kunstnikud ja kirjanikud, kes edasi õppimise ja muudel põhjustel võõrsil viibivad, ränka puudust kannatavad, oleks liikmeks astumist küll igale, kellel see võimalik, soojalt südame peale panna. Seltsi sekretäri adress: Ferdinand Kull, Paris, 20 rue Cujas.

„Päevalehes“ (ja „Postimehes“) kirjutas G. Suits meie kirjanduse ja kunsti toetamisest, selle peale tähelepanemist juhtides, et senini meie rahaasutustest ainult Tallinna Hoiu- ja Laenuühisus oma puhtakasu jaotamise juures 70 rubla Tallinna Eesti Kunstiseltsile määranud. „Ilma omapäraste loovate kulturapüüdumisteta, ilma oma kulturiväärtusteta jääb Eesti kartulid kasvatajaks ja võid väljavedajaks rannanamaaks, poolbarbarliseks maaks, muud midagi.“ — „Päevalehes“ ilmus Bernhard Linde sulest rida kirjutusi meie teatri-küsimuse ja juhatamise asjas.

A. K.

J. W. Jannseni kirjad tsensor M. Suigusaarele.

Tartus, 21. Märtsil 1870.

Auustatud sõbber ja Zensor!

Meie mõllemate pahhanduse hallikaks on Peterburgis, sündinud Baltimaa Sakslane ja nimmega Dr. G. Schulz, kes Baltimaa saksa ja eestikele zeitungid weel ülleloeb ja üllema zensuriwallitsusele üht ja teist kõrwa sisse puhhub, nõnda kui temma sedda heaks arwab. Temma on Sakslane ja C. R. Jakobsoni wastane, kes omas kirjas nr. 7 Sakslasi li-ehk pärris nimmega „wöeraks“ nimmetab. Önneks ei olle meie wastane mitte tundmata. Jubba pari näddalas kirjutas temma sia ühhe teise redaktorile, et mulle sõbraliko nõu peaks andma, mitte ni terraw olla. Just selsammal päwal Teie kirjaga ühhes sain ma temma ennese käest sure pikka Epistli sellesamma asja ülle. Temma manitseb mind pikkalt ja laialt, Sakslasi, kes 600 aastat siin ellada, mitte ennam „wöeraks“ nimmetada, Keiser seista nende eest ja Peterburgi mõtted ei ollewat mitte Moskwa mõtted etc.; agga — Schulzi mõtted ei olle ka ampo weel mitte Keisri mõtted. Sedda kõik püab temma mulle sõbraliko sõnnadega tehha ja maenitseb mind Jakobsoni kirjadega ettewadata. Ma saan temmale saksakele wastama ja nisama sõbralikult, kui temma sedda teeb — sille koor ja mõrru tuum. Teid agga pallun minna, et Teie minno läbbi temmast middagi ei tea; agga tema läbbi tõuswad nisuggused tuled. Se agga ei pea meid kumbgit kohkuma pannema, kui ka mõnd, isseärranis terrawat noli peame taggasi hoidma. Schulz on ni mitme otsaga mees, et temmast raske on arro sada, kas kalla, wõi lihha? Sellesamma kirja sees, kus ta Jakobsoni „wöeraste“ peale ni pahhandab, lõmüst, temma Läne kirja ülle, mis sest kõnneleb, et mõisapolitse wallakohto otsusi ei pea kinnitama ja muud sellesamma sarnast. Ühhe sõnnaga ütleb temma: „õppetage rahwast rigi pole hoidma ja tehke sest pikkad jutlused!“ Teise sõnnaga jälle: „ärge putuge ritteride külge, nemmad on trontuggi!“ etc., nago just need ritterid ehk rüütlid mitte neid ei olleks, kes kõlge ennam omma hallitanud õiguste ja pergamentide peale toetawad ja kätte ning jalgega kõlge wasto pannewad mis ial Wenne poolt tulleb! Luggege nende maapäwa kirja keisrile, küllap seal näete, kui paljoke Eestlastest ehk Lätlastest on kõnneldud. Üksi Saksa rüütlid ja nende õigus, se on nende A. ning O. Rahwas peab, mitte Keisri, waid nende armust ellama! Teie teate wägga hästi, et minna saggedaste kokkoleppimist õppetan, agga mitte üksteise al, waid üks teise kõrwas. Mis ülle kaebawad meie rüütlid? Mis ülle peawad nemmad nõu ja kirjutawad kirjasi? Mis wasto sõddiwad nemmad ja mis polest peab Wenne wallitsus neile üllekohhut teggema ja neid rõhhuma? Üksi selle ülle, et neid omma loaga üllekohhut tehha ja rõhhuda ei lasta. Wenne Keiser, Jummal kaltsko tedda, ei wõtta meie usko, meelt,

keelt egga õigust, waid kaitseb ja kaswatab sedda, ja seep se on, mis „wõeraste“ werd sappiga täidab ja neid karjuma aeab.

Rägime parrem sest, mis Teie peaksite wastama. Jakobsoni kirjalõppetus on kül karre, agga mitte walle; ja et ta tõssi on, sepärrast wihhastab ja torgib ta ni wägga. Temma nimetab neid, kes Eestirahwa ülle wallitsewad, „wõeraks“, sepärrast et meie maal mitte mõisnikud ja rahwas üksisugu ei olle, nago Wennemaal ja muial. Se teine suggu rahwas on jo winateggiad ja müad, mitte Eestlased egga Lätlased. Winajomist ja õnnetumat ello kässib temma omma seast raud käega, se on tõeste ja järreleandmata wäljapühkida, mitte „wõeraid“, kes jo ommaks wõiwad saða, kui nad tahtwad. Mil on nemmad isse rahwas „ommaks“ ninmetanud ehk mil rahwas selle ülle kaebanud? Kui Jakobson neid „wõerad sundijad“ nimmetab, siis ei tählenda se muud middagi, kui endist orjapõlwe aega, kus nemnad mitte üksi „wõerad“ ei olnud, waid ka „sundijad“, nago kõige maailmal teada. Pange üllema zensuri ehk trükkiwallitsusele ette, et sesinnane lõppetus mitte kellegi seaduse egga seisuse wasto ei sõddi, kuid a igga eestikele tundja teab, waid üksi winajomise ja õnnetuma ello wasto, mis winajomisest wäljatulleb. Kes muud leiab, se on sedda kunstlikult sealt wälja otsinud, ja nõnda wõib Issameie palwe seest ka pahha leida. Sest enne lasseks igga Eestlane omma kele otsast tükk ärra lõigata, kui et temma kellegi keiserliko seaduse wasto sõnna ütteleks. Igga laps teab, et kõik, mis eest rahwas tännada wõib, sedda on ta omma Keisri armust sanud, nõnda ka sedda, et Eesti kirjade zensur ennam Sakslaste luggeda ei olle. Sellepärrast otsitakse nüüd kunstlikult zeitungist, mis zeitungis ei olle. Saaksid ohjad jälle nende kätte, siis olleksid zeitungid, nago enne, saksa siddemega jälle seutud, ja sedda tahhetakse. —

Minna ollen ka ruttuga omma haige käega mõnni ridda sia üllekriipsunud, waatke nüüd isse, mo armas sõbber, kas Teie sest middagi wõite prukida. Mis ma saksa Schulzist ollen ütelnud, pallun Teid omma teada piddada; aga temma läbi on se assi fulnud. Temma kannab omma mantlit mõllema õlla peal, wässib kassukat pesta, agga mitte märjaks tehha.

Paljo tuhhat terwist sowides

Teie auustaja sõbber J. W. Jannsen.

Tartus 28. April 1870.

Austatud sõbber!

Mul on rut rattas, sepärrast tänn paar sõnna. Eile unustasin sedda pabberitükkikest, mis siin jures leiate, Laakmanni kätte sata, jäi mahha. Middagi, kus ramato hais jures on, ei wõeta siin zensirida, pean Riga saatma. Olge ni hea, ristige tedda ärra ja saatke mule pea jälle taggasi, et nr. 18 sisse weel ülesse saab; Tallinna tellia lotis, et jubba nr. 17 sees piddi seisima, agga wõtta näppust!

Mis Teie Jakobsoni „wäljarändajatest“ arwate, kedda ma, ennego ollite näinud, ei julgenud ärratrükkida?

Kuیدا seiswad Peterburgi loud? Kas ülleml trükkwallitsus Teid rahhule jätnud? Meie rüütliid ei tahha „wöerad“ olla. Märka mehhed! Nüüd on nad nr. 14 ülle munnawallus: rahwas sada kuulda, mis Keiser neile ütleb, miks mitte sedda, mis nemmad Keisrile ütelnud? Ets kae! Näte, kon mihhe ommaawa! . . . Minna ei ussu mitte, et nende kirrt rahwale kuulda sünnib ja rahwas sest selget arro saab, palju ennam sawad pead wangutama, et Keiser neid ni julgeste lubbanud räkida. Ma pallun, räkige Grödingiga kokko ja andke mulle sõbralikult teada, kas tohhi sedda rüütli. Litanei eestikele ümberpanna ehk mitte? Mul olleks Ei armsam kui Ja. Rahwal ei olle nende pikkast adresist mingi kasso. Nende hallitand priwilegiad ei olle mitte rahwale tehtud. Neil on middagi kautada, mitte rahwale.

Teie sõbraliko wastust odates sowin Teile palju rahho terwist ja jään.

Teie auustaja J. W. Jannsen.

Auustatud, armas sõbber!

Minna tännan wägga Teie wiimse kirja eest, kui se tänno ka hiljem tulleb, kui kohhus olleks. Mul waesel mehhel on ka mõllemad peud kuhjaga tööd täis, isseärnanis tüllitawad mind ka mele mõllemad seltsid „Wannemuine“ ja „Pöllumeesteselts“, agga kumbgil polle weel parrema tallitajat.

Sakslased, Prantslased, kumbgi ei olle Eestlaste wennad, et minna ühhe ehk teise pole peaksin hoidma. Sakslased on küllalt Eestlaste kukkil ratsa sõitnud, ja tewad sedda ossast praego weel; agga kui mu mele tulleb, mis Prantslased 1812. Moskwas, 1855. Sewastopolis teggid ja kuیدا nemmad 1830. ja 1863. Pola mässajaid põues soendasid etc. etc., siis ärgo pango Peterburgi ähwardajad mitte immeks, kui mul, Wene Keisri allamal, kis omma issamaad ja Keisrit truiست armastab, mitte ülle liga süddame pallawust ka Prantslaste wasto ei olle. Nad ei olle kül mulle, agga mo issamaale küllalt kurja teinud. Ma pean ommeti sedda kirjutama, mis zensiritud zeitungid igga pääw towad. Kas mul on lubba ütelda: „Saksa zeitungid waltetawad! Preisi kuningas, meie Keisri onno teeb üllekohhut! Prantsused on Wennemaa heateggiad ja truid sõbrad! etc etc kis Wene wallitsule 1856. musta merre peal awwitasid kaela panna, mis nüüd mahha wiskab? Kas tohhi? Ma ei ussu mitte. Sepärrast, kis wöidab, selle wöidust peame räkima, olgo Sakslane ehk Prantslane, mele mõllemad kaugel.

Nüüd tullen lõppeks Laakmanni nimmel suure palwega. Kas Teie mitte ei lubbaks, et need muutmised, mis Teie õige ussu preestrite pärrast ollete teinud (siin kutsub rahwas „wene kiriku õppetaja), kui trükki wiggad-ramato lõppetuses täieste saaks nõnda üllesse pandud.

kui Teie ette ollete kirjotanud? Sest Laakmann olla sedda kohta lotuses, et middagi ei saaks mudetud, tähhede puduse pärrast enne walmis trükkinud ja nüüd — on wessi ahjus: — wiska 2500 poognat mahha ja te ueste! Ma pallun wägga, mulle sedda maid sõbralikult wastust sata, kas Teie wõimalik on, pallatud lubba anda ehk mitte, et töö eddasi wõiks minna? Sedda täiesti ärraõiendada, wõttaksin minna muidogi omma peale. — Kui ma uel aastal „Postimehhele“ ehk tihti lissalehti pean jure pannema, et luggejatel ennam luggeda olleks, (hind jääb ikka wannaks) siis pallun sedda rohkemat zensuri luggemist mitte pahhaks ja raskeks panna.

Teile palju tuhhat terwist ja õnneliku uut aastat süddamest sowides

Teie auustaja sõbber J. W. Jannsen.

Ma pallun Teid weel omma käega, Laakmanni palwe peale õiete warsi wastust anda!

Millal tullete Tartu ellama?

Tuhhat terwistega

sesamma.

Tartus, 11. XII. 1870.

Tartus, 22. Dets. 70.

Austatud sõbber!

Kahju kül, agga minna ei wõi sinna parrata, sest hädda ajab härja kaewu ja mind sagedaste Teie kaela, mis sest tulleb, et Teie ikka weel Tartu ellama ei tulle, ehk se kül mitte Teie sü ei olle. — Liggitullewat tellimise kulutust olli mul wägga tarwis nr. 51 ärratrükkida lasta, kui mitte kogguni hiljaks ei piddanud jäma. Agga meie politsei ei wõtnud mitte muul wisil zensirida, kui piddin rewerssi alla kirjutama, et ma seddasamma kulutust ka Riia zensuri kinnituse alla piddin saatma, mis ma siin selle läbbi teen ja Teid pallun ni pea kui wõimalik mulle sedda lehhekest alkirjaga jälle taggasisata.

Teie wenna zeitungi lehti saan ma nagu siamaale ka eddespidi kättemurretsema. Et mul wägga kassinaste aega on, sis jätan kõik muud sekord kõnnelemata ja sowin Teie süddamest rõmulikkud pühhad ja õnnelikku uut aastat kui

Teie tru sõbber J. W. Jannsen,

(omma käega).

Kirjanduslik ülevaade.

Aino Kallas, **Merentakaisia lauluja.** Valikoima runo käännöksiä ja katsaus virolaiseen laulurunouteen. Helsingissä. Kustannusosakeyhtiö Otava. 1911. Hinta 1.75.

Õieti võib sellest raamatust kõneleda kui katsest „Noor-Eesti“ voolu luule-edustajaid väljaspool Eestit tutvustada.

Kahtlemata on „Noor-Eestil“ arvustajate poolest väljaspool parem õnn olnud, kui kodumaal, kus enam kompetentlikka „Noor-Eesti“ arvustajaid ainult üksikuid on leidunud: Aino Kallas, K. A. Hindrey ja ehk veel mõni muu. Pealegi on nendest üks enam väljaspoolne kui kodumaaline. Siiski näen ma, iseäranis viimsel ajal, et „Noor-Eesti“ omale arvustajate kasvatamises siiski kaudselt tegev on olnud. Praegu on Eestis rida herrasid, kes arvustuse põllul mitmesugusid vagusid ajavad: E. Hubel (*alias* Mait Metsanurk), A. Gailit (ceestlaste juures Läti, lätlaste juures Eesti kirjanikuna soovitatud), Eduard Virgo ja Hugo Raudsepp. Missugune õnnetus oleks Eesti kirjandusele ja arvustusele sündinud, kui „Noor-Eesti“ nende herrade suusõnalis ja kirjalikka, — novellide, draamade, artiklite, luuletuste ja kirjade näol avaldatud, — armuavaldusi, ka kõige hilisemast datumist pärit olevaid, kuulda oleks võtnud! Otse rõõm on praegu vaadata, kuidas nad kõik igasugusest väiklusest kõrgemal seisavad, kuidas nad sellest, kellele hiljuti armuavaldusi tehti, üle on kasvanud! Ja kes oleks vastutanud selle eest, et need lrad niisama väiklasteks ei oleks muutunud, nagu nende silmis praegu need on, kellede kaaslaseks omal ajal sooviti saada. Ja kas ei ole mõlemil poolel, — muidugi igatõel omast seisukohast, — õigus palvetada: jumalad andke meile vastaseid ja püüake ning hoidke meid sarnaste poolchoidjate eest!

Aino Kallas avaldab selles raamatus kokkuvõtliku ülevaate Eesti luulekirjandusest, ülevaate, mille otsustega lähistiku nõus olla võib. Pikemalt selle ülevaate juures praegu peatada, viiks kaugele. Soovitaksime seda artiklit aga ka Soome keelt mõistvatele Eesti lugejatele, et omi sagedasti erapoolikuid arvamisi revideerida. Luulekirjanduse ülevaatele järgnevad luuletuste tõlked: 8 rahvalaulu „Vanast Kandlest“, 7 Juhan Liivi, 10 Gustav Suitsi ja 9 Villem Grünthali luuletust.

Tõlkeid peab suuremal jaol õnnestatuteks lugema, mis nimelt originali meeleolude, elevuse, edasiandmisesse puutub ja ainult viimasest kõnelen ma. Kuigi tõlkija eessõnas ütleb, et ta ainult neid luuletusi on tõlkinud, mis talle küllalt lähedal on seisnud, et inesti uuel kujul edasi antud saada, siiski tundub, — nagu see teisiti ollagi ei või, — et mõnedes tõlgetes originali omapärasus palju võimsamalt on tabatud, kui teistes, mis küll ebaõnnestatuteks ei või lugeda, aga mis siiski Eesti algupärase iseloomulisi jooni sel mõõdul edasi ei anna. Pealegi kui meil niisuguste, diaametral lahkuminevate luuletajate, nagu Juhan Liivi, Gustav Suitsi ja Villem Grünthali tööde tõlkimisega, ja veel ühe isiku poolt, — tegemist

on. Tõlkimine nõuab täielist ühevaimust ja kus see puudub, on selle jäljed kohe tõlkes tunda. Mulle näib, et Grünthali luuletused tõlkes kõige rohkem on kaotanud. Võib olla, et siin üheks ja mitte kõige vähemaks põhjuseks see on, et Grünthali luule leksikalne külg Eesti keeles esteetiliselt maitsetav on, — oma uuduse ja värskuse poolest juba, — kuna aga seda võõras keeles võimata on edasi anda. Rõhkem edenenud Soome keeles jääb Grünthali luule leksikalne külg juba selle poolest varju, et selles seal uudus täitsa puudub. Ma näen oma väite tõendusena ka seda asjaolu, et need luuletused, kus Grünthal veel Eesti keele vanades piirides liigub, nagu „Talvine õhtu“ („Talvi-ilta“), ka tõlkena originali kõrgusel seisab, kuna aga need luuletused, kus autor keeleteadlaste uuendustega esineb, kus luuletaja ja keeleteadlane ühel määral algupäraseid on, kahvatumaks jäävad. Nimetaksin sarnastena: „Kaljudel“, „Õhtu ood“ ja „Stigistalve õhtu“, kuna aga „Siidatalve öö“ ja „Kevadetunne“ originali algupäraseid väärtusi ja jõudu täiesti edasi annavad.

Gustav Suitsi luuletuste paremate tõlgete muljendi jätsivad järgmised: „Laul Eestist“, „Soolaugastel“, „Meie aja muinasjutt“, „Saaremaa rannal“ ja „Elu tuli“.

Juhan Liivi luuletuste tõlgetest on esteetiliselt täiesti maitsetavad: „Noor-Eestile“ ja „Laul sellest kaduvast“.

Raamatule on veel Juhan Liivi (kunstnik Nikolai Triiki joonistuse järel), Gustav Suitsi ja Villem Grünthali näopildid kaasa lisatud.

„Merentakaisia lauluja“ ja „Estonische Klänge“ olivad läinud aastal esimesed pääsukesed, mis meie kitsa kodumaa ilukirjandus, ja mõlemil puhul luule, väljapoole saatis. Esimene enam täielisem nii hästi tõlgete kui ka „kirjanduslike ülevaate“ poolest, kui teine. Loodame, et kõige lähemal ajal ka Eesti proosa „üle piiri“ tungima hakkab, võib ehk olla et juba käesoleval aastal. Esimesed sammud tuleks siis jälle Läände, — seekord ehk Romani rahvaste, — ja Idasse, meie Slaavi naabrite juure juhtida. Oleks juba aeg!

Bernhard Linde.

Eesti Kultura I. Korraldanud W. Reiman. Tartus 1911. „Postimehe“ kirjastus. 360 lhk. Hind 1 rbl. 50 kop.

Oma maa I. Korraldanud E. Virgo. Tartus 1911. „Postimehe“ kirjastus. 248 lhk. Hind 1 rbl.

Viimastel aastatel on Eesti ajalehtedel viisiks saanud üksteist kõiksugu hinnata ja hinnaliste kaasannete rohkusega üle lüüa. Rekordi võtab selle poolest küll „Päevaleht“ oma üheksa kaasandega, kuna teistel see arv üle viie ehk kuue ei ulata. Muidu on see iseenesest rõõmustav nähtus ja tõendus meie ikka kasvavast kulturalisest jõust nii kirjanikkude kui lugeja publikumi poolest. Iseäranis tähelepanemise väärilised on Eesti Kultura I ja Oma maa I, mõlemad mineva aastase „Postimehe“ hinnalised kaasanded ja „Postimehe“ kirjakogusse kuuluvad. Need on oma sisu ja välimuse poolest täitsa iseseisva väärtu-

sega raamatud, ja õnnelik ja uus mõte on olnud neile albumi kuju anda, mis kirjutusi Eesti kultura ja Eesti maa üle sisaldaks. Need albumid osutavad (näitavad), et teiste lehtedega võrreldes siiski „Postimees“ ideeliselt Eesti kulturalise ja rahvuslise liikumise eesotsas sammub.

Ma tahan siin ainult nende albumite keelelist külge puudutada, sisulist arvustust teiste hoolteks jättes.

Seal paistab kõige pealt silma üleüldine sihikindlusetus õigekirjutuses ja õigekeelsuses. See ei ilmu mitte ainult albumite eri kirjutuste vahel üleüldse, sest iga autori keelelisi iseäraldusi on nähtavasti talalikut respkteeritud (mis iseenesest kiiduväärt sallivus, see annab üksikutele võimaltse oma uuenduse püüdeid ja katseid avaldada). See sihikindlusetus ilmub vahel ka samas kirjutuses. Nähtavasti ei ole jaksatud või tahetud ühisest juhtnõorigist kinni pidada, või on see juhtnõor ise veel liig lõdv olnud, et täielikku ühtlust sunduslikuks teha. Nii kirjutab Reiman, Põld ja teised *kultura*, aga Grünthal noor-eestiliselt *kultur*. Kumb parem on, jätan siin otsustamata. Kas ei võiks aga mõlemad sõnavormid jääda väikse tähenduselise vahega: *kultura* — tsivilisatsioon, ja *kultur* — Prantsuse *culture* tähenduses, s. o. haridus, haritud olek, vaimline haridus? Kuid olgem plaanilikud ja korraldagem vead liikidesse:

Õigekirjutus; võdrastes sõnades: teoreetiliselt, (E. Kult. Grünthal, lhk. 292), aga theoretikus (ib. 126, Jürgenstein) ja pathetikalikka (O. m. 55); alliteratsioon (E. K. 225, Grünthal), aga organisation (ib. 132, Põld); tüüp (ib. 98, Jürgenstein), aga sama autor kirjutab ühe ü'ga *lürika* (ib. 120). Kaugemal esimest silpi ei kirjutata pikki rõhulisi häälikuid kahekordselt (protesterima, sotsialne jne.), erandi teeb Grünthal, kes neil kordadel kahekordseid häälikuid tarvitab, ehk küll mitte järjekindlalt (*süsteem* ja *süstēm*, *Germaani* ja *Germani*, *ekonomiseerides*, aga *mutileritud*). Ületlde on see võdraste sõnade ortograafia küsimus üks raskematest ära ostustada. Ühelt poolt tahaks ületldeise ortograafia põhjusemõttega kokkukõlas kõik rõhulised pikad häälikud kahekordiste tähtedega ära tähendada (*sotsiaalne*, *naiivne*, *realiseerima*, *realiteet*), teiselt on silmale nii võdrastav ja harjumata neis sõnades kahekordseid häälikuid näha. Järelikult siis ainult silmaharjumise asi, sest Soome keeles, kus sellega harjunud ollakse, ei võdrasta ega haava see vähematki. Kaldun sellepärast selle poole, et vaja katsuda, vähemalt esialgul, kahekordiste tähtede süsteemi järjekindlalt läbi viia, nagu seda „Eesti Kirjanduses“ on katsutud, kus meie silmale *tüüp*, *loogilik*, *kriisis* üsna ilusad on (näd on seks harjumise teel saanud), miks ei võiks selleks ka *ideaal*, *reaalne*, *naiivne* jne. saada? Igatahes aga peaks, nagu seda „Noor-Eestis“ on tehtud, lõpud-teet ja -eerima kahekordse e'ga kirjutatama.

Võdraste sõnade vormid. Kindlaks kujunenuks võib nüüd juba võdraid sõnu pidada nagu *sotsialne*, *radikalne*, *realne*. Kõik ei näi seda veel teadvat, sellepärast leidub „Eesti Kulturas“ vormisid nagu *kausaliline* lhk. 129 (pro kausalne) *teatralik* (O. M. 55, pro *teatralne*).

Mis veel ei ole jõudnud Eesti keeles lõpulikku kuju omandada, on saksakeelsed -ischi lõpuliselid võõrad sõnad: theoretisch, praktisch, politisch. Neid üteldakse Eesti keeli *teoritilik* ja *teoretikalik*. Mõlemaid vormisid leidub: Grünthal kirjutab *teoretiline*, teised kõik *teoretikaline*, *praktikaline*, *pädagogikaline*, *loogikaline*, *diplomatikaline*. Kumb parem on? Minu arvates esimene (-iline). Esiteks ta on lühem, teiseks olen ma temaga enam harjunud, ja kolmandaks on ka Soome keeles nii (seal olen sellega ka harjunud).

Samuti ei või ma ka vormisid nagu *keemialik* (E. K. 347), *filosofialine* (O. M. 76) sallida, annan eluõiguse ainult vormidele *keemiline*, *filosofiline*, *geografiline*, *füsioloogiline* jne.

Näib üleüldse kalduvus olevat lühemateks lõppudeks. Sest nagu *sotsialiline* *sotsialise* eest pidi taganema, nii näib *passivne* (E. K. 327) ja *naivne* (E. K. 345) *passivilisele* ja *naivilisele* heade tagajärgedega konkurentsi tegevat. -ni lõpuliselid adjektivid saavad harilikult veel Eesti -lik ehk -line otsa: *intelligentline* (E. K. 345), aga sealsamas leiad *intelligent* (E. K. 173).

„Oma maa“ lhk. 203: *khaosliselt*; minn meelest oleks ilusam järgmine vorm ja ortografia: *kaotiliselt* või silma iluks ka *chaotiliselt* (kas k ehk ch, huvitab mind vähe).

Mis võõrastama paneb, on see, et Eesti Kulturas ometi veel *gruppe* 145, *periode* 331, *perspektive* 95, *analüse* 326 jne. kirjutatakse, kuna ometi *grupp*, *period*, *analüs* ainsateks õigeteks vormideks on tunnustatud.

Eesti keeliste sõnade kujud. „Eesti Kulturas“ on (peaaegu) järjekindlalt -useline: *teaduseline*, *alguseline*, „Omas maas“ aga selle vastu sagedasti -usline: *majandusline* 49. Kumb on parem? Teoreetiliselt on -useline müldugi õigem, kuid ta ei ole kõlaliselts ilus oma pika reaga lühikesi silpisid: tea-du-se-li-ne. Sooviksin sellepärast: *teaduslik*. See on energillik, pretsiis. Paljuse käänetes võiks deklinceerida *teaduslikkudes* ja *teaduslistes*. See oleks Eesti keeles siis teatud „heteroklita“ nähtus.

Praegu on võistlemas vormid -päraline ja -pärane. See tuleb mõlemas kõne all olevas raamatus nähtavale. Grünthal kirjutab järjekindlalt *omapäraane*, *saksapäraane*, *algupäraane* j. l., aga teised *omapäraline* *suupäraline*, *algupäralisus*. Kummale eesõigus anda. Ma arvan lähemale vormile, mis ka Soome keelele omane on. Sellepärast ka *algupärasus*.

Veel mõned välksed ebasihikindlused sõnakujudes: *naesterahvaste* (O. m. 111) ja *naisterahvaste* (110); *oliija* ib. 232 ja *olejad* 237; *millegisgi* (O. M. 238), ma arvan, et ühest -gi'st küll saaks: *millesgi*.

Need olivad sõnakujud. Nüüd vaadeldgem sõnade „muutmist“ (deklinceerimist ja konjugeerimist). Ka siin leidub ebasihikindlusi ja tõsisematki laadi vigu. Kõige pealt noominites kirjutatakse üleüldiselt *aegsete* (sõnast *aegne*), kuid Grünthal kirjutab järjekindlalt *aegiste*, *niidiste*, aga

ka juba Reiman ja Jürgenstein, sest et tüvi algupäraselt *aegine* on oletatav, kus i välja on langenud, mis aga uuesti jälle ilmub, nii pea kui talle kaks konsonanti (st) järgnevad. Vale analogia järele aga öeldakse *kaudsete, sotsialsete* (pro *kaudiste, sotsialiste*). See ei ole ime, juhtud, ja mitte harva, ka vormisid nagu *vaesete, omaksete* (pro *vaeste, omaste*), lugema; Omas maas on (lhk. 26) *luisete* pro *luiste* (sõnast *luine*).

Segaduseks annab asja ka mõnede sõnade paljuse osastav: kas niisugusid või niisuguseid? Näib raske olevat sellepoolest järjekindlusele jõuda. Grünthal püüab põhjusemõttelikult -sid kirjutada, kuid siiski on tal paaris kohas -seid välja libisenud: mingisuguseid E. K. 215, võõrapäraseid (kui need mitte trüki ehk korrektori vead ei ole).

Kuid kõige suurem korratus valitseb praeguses kirjakeeles eitavate adjektivide ja ajasõna sihtolulise ilmaitleva poolest. Eitavate adjektivide lõpp on õiguse poolest -tu: *õnnetu, jõuetu, meeletu*. See näib aga ainult mõnedesse rahvakeele sõnadesse ära kivilinenud, sest uuemas kirjakeeles tarvitatakse selle asemel ilmaitlevat käänet: (ilma) *süüta*, (ilma) *tundmata* (pro *süütu, tundmatu*). Ja mis veel imelikum, seda käänat käänatakse: ta tunnistati *süütaks*, ta jäi *tundmataks*. Huvitav oleks järele uurida, mil määral see ainult kirjakeele pinnal tekkinud nähtus on ja mis ajast saadik seda on seal olnud märgata. Teiseks ei näi veel ühisele otsusele jõutud, kuidas neid -tu lõpulisid adjektiviisid käänata: kas *õnnetut* või *õnnetumat*, kas *õnnetule* või *õnnetumale*. Viimase poolest on rahva- ja vanem kirjakeel, kuid tal on see viga, et siis võlmatu on positiivi (algastme) ja komparatiivi (võrrelastme) vahel vahet teha: „nägin seda õnnetumat inimest“ ja „õnnetumat inimest ei ole ma näinud“. Ehk siis peaks komparatiivis *õnnetumama, võimatumamale* ütleva. Soome keeles on nii. Kas seda aga Eesti keeles enam saab läbi viia, on küsitav; see kahekordne -mama on meile liig võõrastav ja pealegi rikastab ta Eesti keelt jällegi lühikeste ja koguni üheksälaliste silpide inetute järgnemistega. Nagu näha, raske otsustada.

Kõik need vankumised ja kobamised selle poolest tulevad mõlemas kõne all olevas raamatus selgesti nähtavale. Seal on ilmaitlev käänne mingisugusena deklioneerimatuna adjektivina: *vankumata usku* (E. K. 103); seal esineb see ka deklioneerituna: *sallimatalt* (E. K. 151). Need on kõige sagedamad. Selle kõrval märkad püütud -ltsi vormisid tarvitada, nimelt Reimani ja Grünthali juures; nad deklioneerivad koguni positiivis *õnnetuma* (E. K. 12, Reiman) *võimatumal* (275 lb. Grünthal), *kahvatumaks* (O. m. 202), Kuid ei jakseta järjekindlad olla. Nii loed seal samas *harimata rahvaste* (E. K. 7, pro *harimatumate rahvaste*), *võimatute* (E. K. 274). Kas peaks siin kunagi saama ühist põhjusemõtet läbi viia?

Samuti ei saada ajasõnas järjekindlust kätte; ühed kirjutavad lühemaid vormisid: *asusid* (O. M. 44), *laiendasid* (E. K. 17), teised jälle ei või pikematest kergesti loobuda: *võisivad* (E. K. 193, Jõgever).

Üksikud nähtused on niisugused nagu *sattuksime* (pro *satuksime*, E. K. 191), *rippub* (pro *ripub*, E. K. 108).

S i n t a k s i s. Kõige pealt haavavad niisugused igetud vead kui : lahutust . . . tooma näib (*pro* näib toovat, O. m. 7); kõik endiselt elamas (*pro* elavat) näib (O. m. 170); kui ma sind . . . puuduma näen (O. m. 234, *pro* näen puuduvat); meie näeme looduserahvaid oma tööriistu kaunistama ja iseenast ehtima (E. K. 129 *pro* kaunistavat, ehtivat). — Häbistav on, et see kõigil keelekongressidel hukka mõistetud konstruktsion siiski veel julgeb esineda, ja pealegi veel niisugustes raamatutes.

P a r t i v i s m u s e d. Ka neid leidub palju, nagu harilikult. Mõned proovid : põhjaliku põllutöö mõte tungib nähtavasti juba lähemas tulevikus läbi, kui osatakse õiget maakorraldust (*pro* korraldus) luua (O. m. 44); et see tervist võib rikkuda ja sisemist kasvamist (*pro* sisemise kasvamise) võib kinni panna, kes sellest küsib (O. m. 49); alles siis muutis ta oma kaks kord tehtud otsust (*pro* otsuse); kes tükki (*pro* tüki) „päästma“ pidi (O. m. 56); meie näeme, kuhu see tee inimesesugugi (*pro* inimesesooigi) viiks (E. K. 12); see peab oma liikmetele võimalikkust (*pro* võimalikkuse) andma, et . . . (ib. 24); see töö alles teeb seltskonda (*pro* seltskonna) üheks inimliseks koguks (ib. 25); juba need kaks juhtsõna tähendavad „Kiirte“ seisukohta (*pro* seisukoha) ära (ib. 100); kui küsime, kes . . . siis anname selle peale vastust (*pro* vastuse): perekond ja kool (ib. 138); korraldame ühistegevuse abil oma üleüldist majapidamist (*pro* üleüldise majapidamise) nõnda, et . . . (ib. 161); väikepõllumeeste ühinemine teeb nüüdsel ajal odavate looduse jõudude tarvitamisele võtmist (*pro* võtmise) ka väikekoha peal võimalikuks (ib. 201).

R e k t s i o n i v e a d: mida (*pro* millest) . . . ei suuda aru saada (O. m. 3); kellel (*pro* kellele) see kõrvaline asi meelde tuli (ib. 56); lubas ka temal (*pro* teda) . . . elama asuda (ib. 238).

S õ n a d e k o r d on paiguti liig pedantlik-saksapärane: nähti ära, et isegi Riidud ja Mihklid herradeks saada võivad (*pro* et isegi Riidud ja Mihklid võivad herradeks saada, E. K. 38); et mõned õpilased niisugustel kordadel, kus . . . direktori juures nende muutmist palumas käima hakkasid (ib. 96, *pro* hakkasid direktori juures käima nende muutmist palumas); -ust . . . lahti oli näinud olevat (O. m. 20, *pro* oli näinud ukse lahti olevat).

K u n a tähenduses „sest et“: kõik era-seminarid lõpetasid oma elukäigu varemalt, kuna surumine liig tuntavaks läks (E. K. 37); • koolitöö oli terve seminari kestuse ajal raske olnud, kuna kasvandikkude ettevalmistus läbistikku väga nõrk oli (ib. 73). Sõnal „kuna“ on harilikult ikka tähendus olnud „sel ajal kui“ (während, между тѣмъ какъ) ja teda põhjuslikes tähenduses tarvitada teeks asjata segadust.

Need vead, mis siin olen ette toonud, ei ole muidugi mitte kõik. Need on ainult mõned, mis mulle enam silma on paistnud ja mis ma olen viitsinud ära märkida. Ka ei ole maa meelega kõiki väikseid viga-

sid ja vääratusi talitnud pedantlikult üles lugeda, vaid mu eesmärk oli ainult kõige olulisemate peale tähelepanekut juhitada. Need vead leiavad oma seletuse meie keele üleüldisest kindlusest ja väljakujunemast, osalt aga ka teatud tähelepaneku puudusest kirjutajate poolt ja lõpeks vahelst ka sellest kiirusest ja läbemast, millega raamatud trükiti, nagu seda korraldajad ise tunnistavad. Loodame, et selles aastas „Eesti kultura“ ja „Oma maa“ väljaandmine mitte enam nii üle pea kaela ei sünni, nõnda et mahti saab ka keele puhtuse peale suuremat tähelepanekut pöördma ja suuremat järjekindlust läbi viia.

Joh. Aavik.

Keelelised lisad.

Selle pealkirja all avatakse edespideks „Eesti Kirjanduse“ lõpus paari leheküljeline osa kõigesuguste vähemate keeleliste tähelepanekute jaoks, mida Eesti keelt käsitlevas keeleteaduslikus kirjanduses ei leidu. Seesugune osa on tarvilikuks saanud isesuguse keeleteadusliku väljaande puudusel. Silmas pidades seda, et tihenev haridus meie päivil igalpool püüab kõike tasandada, nii ka keelt selle lugemata murrete teisenduste mitmekesise keeleajalooliselt, vaid kultur-ajalooliseltgi tähtsat igavese unustuse hõlma matta. Kõne alused paar lehekülge, nii loodame, võiksid selleks paigaks saada, kuhu Eesti keele tänini tundmata lisad hakkaksid kokku valguma ja kus neil keelelistel lisadel juhust oleks haritud publikumi keskel huvitust äratada meie keele mitmekesiselt varjundatud rahva murrete kaugeltgi mitte lõpuni korjatud sõnaliste varade kohta, ja uut õhutamist ehk tuua meie keele ainete kogumises ja uurimises üleüldse.

Kõikide poole pöördes, kel võimalust on kokkupuutumiseks meie rahva-keele mitmesuguste murretega, nende eriliste avaldustega ja iseäraldustega, palutakse meie keele sõpru laiali mõõda kodumaad keeleliste ainete lähendamiseks seda meil esialgu ainukest jätkuvat keeleteaduslikku alustust toetada.

Mõeldud on kõige pealt tühjendamata rikkus Eesti rahva keele murdelisi sõnu enese isesuguste varjunduste ja tarvituste teisendustega. Kuid mitte ükski seda, kõik mis keele poolest — olgu sõnaõpetuse või lauseõpetuse või isegi hääldamise alalt — tähelepanemise väärlis, kõik, mis kuidagi omanõ on lähemat Eesti keele tundmist olgu missuguse vähese lisajoonega laiendama, on tervitatud.

Nii moodi võiks, loodame, aegamööda uute enne tundmata keeleliste ainete kokkutulemisega laialisem huvitus meie keele puudutamata ja uurimata varade kohta kasvada, ja sellest vähesest algusest võiks tagajärjel suurem korraldus meie keele iga päevaga enam ja enam ähvardatavate ja

hävitatavate murde sõnade, kõnekäändude, häälduste, ühe sõnaga, kõikide keeleliste iseäralduste põhjalikuks korjamiseks ja mäelepäästmiseks tekkida.

Ainetest palutakse saata kõik, mis lähetaja arvates kuidagi keele kohalt võib huvitav ja lisa valgustust toov olla. Avaldamisele pääseb loomulikult küll ainult see, mille kohta keeleteaduslikus kirjanduses — nii Wiedemanni sõnaraamatus, grammatikas, Ahrensi grammatikas j. n. e. — ennemalt tähelepanemist ei ole juhitud; teisiti ei jõuaks ainetele vasta ja see oleks ka ülearune. Kuid materjal, mida „Eesti Kirjanduse“ toimetus ei või tarvitada, antakse, saatja soovimist mööda, edasi kas Eesti Kirjanduse-Seltsi keeleteoimekonnale või mujale.

Kõiki saadetavaid lisasid ja ainete kogusid palutakse võimalikult arvurikaste mitmekesiste vaheldavate näituste varal valgustatutena lähetada, sest et ainult näitused sõna või lause iseäraldust küllalt karvapealselt ja kindlalt suudavad määrata. Muidu võivad sagedasti paljad sõnad, tähenduse märkimisega üksi, suure osa enese väärtusest kaotada, kuna üksik sõna alles lauses elusaks saab. Soovitav, kui võimalik, oleks tarbekorral ühtlasi vastav võõrakeelne — Saksa või Vene keelne — tähendust seletav nimeetus murde sõna järel, ka kui võõrakeelsele seletusele just liig suurt usaldust ei saa anda. Peab end koguni liig kiire omakeelse ja võõrakeelse sõna sama mõtteliseks pidamise eest hoidma, igas keeles on sõnal oma isesugune, sagedasti otse ebatõlgitav väärtus, ja sellepärast ongi näitused nii vajalised, need määravad enese ümbruse kaudu nii hästi sõna tarvituse varjundused kui sõna tarvituse piiri. Ka on läbisaamata lähem määramine maateaduslikult, kus sõna tarvitatakse, kui laialt, samuti see, kas sõna vanemate inimeste keskel või nooremate seas, kas ehk veel tunduvana läensõnana mõnest naabri murdest, kas sõna haruldane või üleüldises tarvituses, kas naljatoonis või tõsisel kõnes jne. Saadetusi palutakse tähestiku korras järjestada.

Kõne alusesse osasse võetud kirjutuste eest maksetakse muldu sama tasu kui harilikult.

Alamal toome esimese lisa hr R. Aveli poolt, Saksa keeleliste tähenduse seletustega, ilma laiemate näitusteta, mis kahetsetavasti juure lisamata on jäänud. Ained on Viru Alutagusest.

A a g a m a, ahnitsema, ahmima.

E n n e s t, ennesti, natukese aja eest.

E n n u s t a m a, hädatsema, ette jõudma.

H e a n d u s, häätegu, annetus.

J o n k i m a, vaidlema, plaanita ja mõtteta.

K a r k u m a, heituma, kokkuma.

K a r b e d, riibed, über den Boden zerstreute (Heu) Hälmchen oder sonst was.

K' e t t a m a, ennast ära vaevama raske tööga.

O h s a k u r i k e r e

O h s a k u r e l a n e } pehmendus kurati sõnas.

Lasi (saama¹), jagu saama, toime saama.

Lobut, vana asi, koli.

Loobuma²) üle jääma, leppima, sich geben, sich begleichen, vertragen.

Lootama³), (last) l. heitma, aborteerima.

Lumbima, hiilima, piiluma.

Lõverdama, mängima, lipitsema, schäkern, Cour machen.

Manama⁴), paluma.

Mogomane⁵), säärane, seesugune.

Mookama⁶), nülgima.

Mõntsima, peksma, valu andma.

Nigel⁷), Niger, kerge katki minema, zerbrechlich.

Nolbas, koon, Schnauze.

Oik⁸), peenike, sale, sihvakas, nõrga kehaehitusega.

Osutama⁹), ette tippima, loodima, mõõtma — antippen, sondiren.

Pahus¹⁰), kuri, paha vaim, der Böse, Unhold, Gott sei bei uns.

Pattama, pomisema, munkeln.

Peerike, (rõõsast) piimast ja õllest keedetud jook.

Pindes olema, kängus olema (kasvu poolest).

Pläntkõrv, Langohr, Rindvieh (sõimusõna).

Präll (prällis), (halva toidu tõttu) väike kasvust, kängu jäänud.

Räketama, palavalt paistma, kõrvetama.

Rüskama, rüsendama, punetama (päev): päev rüskab — päev punetab (loojamineku aegu).

Satutama, haiget haava ettevaatamata puudutama.

Seesama, korratumalt edasi tagasi jooksmata.

Soberi (auk), mustuse, virtsa auk.

Sürri¹¹) — ja, pikergune, kitsas tasandikust (soo maast) kerkiv nõmme — maaselg; sürja ajama, laiale aetud või niidetud helna paksudesse kaartesse riisuma.

Tautama, millegi järel ümber vaatama, püüdma.

Oh sa tulliroog — pehmendav sõim.

Ungama, kurtma.

1) Leidub Wiedemannil lassi kujus, mis ehk vana kirjutuse järel on üles tähendatud.

2) Wiedemannil vähe teises tähenduses.

3) Wiedemannil lootma kujus, Soome keeles luottaa.

4) Wiedemannil kiruma, slunama, Soomekeeles manata, needma, esile kutsuma.

5) Wiedemannil mogomane — veider. Soomekeeles mokama — seesugune halvasti tähenduses.

6) Soome muokata, valmis töötama (põldu, asju).

7) Leidub Wiedemannil nigl kujus, Saaremaal nigel.

8) Soome keeles hoikka.

9) Wiedemannil näitama. Soom. osoittaa.

10) Soome keeli pahus — sama.

11) Soome keeles sürja — külg. serv.

- Unito¹⁾, otsatu, põhjata, ilmlõpmata.
 Uudak (lume), esimene lumi.
 Ukse õmblust näitama, ust näitama.
 Veetama, viima, vedama, pahas vedas mind eksitades kraavi.
 Veitama (juttu) heietama, zusammen dreheln, anziehendes Gespräch führen.
 Veltu, võrukael, logus, Strick, Schlingel Taugenichts.
 Viratu, jäme, toores, lombakas, ungeschlacht, klobig.
 Öbel, narrilik, totter, lollakas.
 Õletama, hoiatama, korrale hüüdma.
 Õlp, alp.
 Ähmusega²⁾, pimetsi, kinnisilmi.
 Ülge³⁾, tüdima mingi tööst, näit. ma ülgesin ära, (sellest ehk teisest) tööst.

Uued raamatud 1911.

281. Sunduslised määrused Tartu eeslinnade ehituste kohta. Liivi kubermangus. Tartus 1911. „Postimehe“ tr. 16⁰ (11×17) 8 lhk. 1000 eks.
 282. Rosenberg J. Esperanto lugemised. Kerge lugemise raamat ja grammatik eestlastele. Tallinnas 1911. Esperanto kirjast. M. Antje tr. 8⁰ (19×20) 64 lhk. Hind 30 kop. 4000 eks.
 283. Sitska J. Üleüldine ajalugu II. jagu. Keskaeg. Tallinnas 1911. A. Buschi kirjast. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8⁰ (14×21) VI+138+4 lhk. Hind 80 kop. 3100 eks.
 284. Tähtraamat 1912 Tallinnas. M. Tõnisoni kirjast. A. Laurmanni tr. 16⁰ (10×13). 48 lhk. 100.000 eks.
 285. Täieline äralonastamine. Tartus 1911. Schnackenburgi tr. 16⁰ (10×13). 76 lhk. 1.500 eks.
 286. Tallinna Eesti Põllumeeste Selts XIII. Tallinna Eesti põllutöö, käsitöö ja tööstuse näituse nimekiri 1911 a. Tallinnas 1911. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (14×20) 192+XXX+4 lhk. Hind 10 kop. 5000 eks.
 287. Tartus asuva Eesti Kirjastuse Ühisuse „Postimehe“ põhjuskiri. Tartus 1911. „Postimehe“ tr. 16⁰ (11×17) 24 lhk. 3000 eks.
 288. Tennisson, Karl. A. M. Jnmene (Luuletused) Tallinnas 1911. Keuleri ja poja tr. 16⁰ (11×18) 12 lhk. Näopilt. Hind 10 kop. 2000 eks.
 289. Uus täiendatud nelude ja peiude lõbu-laulik. Haapsalus 1911. M. Tamwerki kirjast. ja tr. 2—6 8⁰ (12×18). 124+4 lhk. 5000 eks.
 290. A. E. B. Püha Jõulu laps Jeesus. Narvas 1911. K. Põdra kirjast. ja tr. 16⁰ (13×18) 16 lhk. 3000 eks.
 291. Alma. 2 anne. Narvas 1911. G. Pihlaka tr (end. Pöder) 8⁰ (14×22). 13—24 lhk. Hind 5 kop. 1000 eks.

1) Wiedemannil hunnitu, herrlich, prächtig

2) Wiedemannil ähmiga, rutuga.

3) Eesti-Soome keele hülgama — sõnaga nähtavasti ühenduses, mis põlgamist, maha jätmist tähendab.

292. Bergmann J. Aga keda teie mind ütlete olevat? Tallinnas 1911. A. Mickwitzi tr. 8° (13×20) 15 lhk. 6000 eks.
293. Büttner, Heinrich. Siegfried--jõukangelaste kuningas ehk jõud ja armastus 7--11 anne. Tartus 1911. G. Zirki tr. 8° (13×21). 177--336 lhk. Hind 10 kop. 2000 eks.
294. Eesti X. karskuse seltside kongressi kõnede juhtmõtted. Tartus 1911. „Postimehe“ tr. 16° (13×19) 15 lhk. Hind 5 kop. 500 eks.
295. Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi aruanne ja tegevuse ülevaade 1910 aastal. Tartus 1911. „Postimehe“ tr. 8° (14×21) 47 lhk. 2500 eks.
296. Elu taevakehade peal. Tallinnas 1911. A. Pertli tr. 8° (14×20). 49--64 lhk. 14.2000 eks.
297. Freymann J. Õpi ilusaste lugema ja kirjutama! Laste pildi raamat, aabits ja lugemise raamat. Tallinnas 1911. R. Pihlaka kirjast. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×22) 288 lhk. Pilt. 5000 eks.
298. Jgapäevased Súdamekinnitused aastal 1912. Tartus 1911. Schnackenburgi tr. 16° (11×15) 250 lhk. 1500 eks.
299. Kalender ehk Tähtraamat 1912 aasta peale Tallinnas 1911. A. Mickwitzi tr. 16° (10×13) 48 lhk. 15.000 eks.
300. Kitzberg J. Kuilp-Ants, lastepidu näitemäng (Rahva näitemängud nr. 179). Viljandis 1911. Leokese kirjast. E. Ringa tr. 16° (13×19). 32 lhk. Hind 30 kop. 1100 eks.
301. Kosmopolit, Alma ehk truu kuni surmani. 1 anne. Narvas 1911. Pihlaka tr. (endine R. Pöder). 8° (13×21). 16 lhk. Hind 5 kop. 1500 eks.
302. Leetberg, K. Kui pikalt on Kalevipoeg rahva luuletus? Peeterburis 1911. J. Watsari tr. 8° (14×21). 26 lhk. Hind 20 kop. 1100 eks.
303. Rüdiger, M. Vale teedel. Roman. Eesti keelde H. Oras. Tallinnas 1911. A. Mickwitzi tr. 8° (12×20). 388 lhk. 2000 eks.
304. Songi, S. Kuke-Aabits. Võrus 1911. E. Bergmanni tr. 16° (12×17). 32 lhk. Pilt. Hind 10 kop. 4000 eks.
305. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt 1 nov. 1911 kuni 1 apr. 1912 toime pandava nelja-kuulise põllutöö kursuse õpekava. Tartus 1911. „Postimehe“ tr. 8° (20×28) 3 lhk. 1000 eks.
306. Wels, H. Jnimesesoo koidikul. Eesti keelde H. Summer. Tartus 1911. G. Zirki tr. 8° (15×22). 22 lhk. Hind 40 kop. 1000 eks.
307. Alma. 3 anne. Narvas 1911. Pihlaka tr. 8° (14×21) 25--36 lhk. Hind 5 kop. 1500 eks.
308. Ohvitseri kättemaksmine. 1 anne. Narvas 1911. Pihlaka tr. 8° (14×21) 12 lhk. Pilt. 1500 eks.
309. Alma. 4--6 anne. Narvas 1911. Pihlaka tr. 8° (14×21) 37--72 lhk. Hind 5 kop. 1000 eks.
310. Burt, William. Käsiraamat Piiskopi Methodisti kiriku prooviliikmetele ja neile, kes selleks soovivad saada.
311. Dellinger, Rudolf. Laulude sõnad. Don Cesar, operett 3 vaatuses. Oskar Walteri järel A. Saal. Tallinnas 1911. W. Ehrenpreisi tr. 8° (15×22) 20 lhk. Hind 10 kop. 50 eks.
312. Elu taevakehade peal. 4 anne. Tallinnas 1911. A. Pertli tr. 8° (14×20). 65--80 lhk. Pilt. 15.000 eks.
313. Hellat, Dr. P. Tervise õpetus. 10 anne. Tallinnas 1911. J. ja A. Paalmani tr. 8° (16×23) 289--320 lhk. Pilt. Hind 20 kop. 300 eks
314. Hilda ehk armastus lõhub seisuste vaheseinad maha. Narvas 1911. M. Franzdorffi tr. 8° (13×20) 421--480 lhk. Hind 5 kop. 1000 eks.

315. Hindhede, Dr. Minu toitmise viis. Eeskujulik kokaraamat. Tervislised, odavad ja maitsevad söögid. Täielik pööre meie toitmise viisis. Teaduse kirjastus. Keuleri ja poja tr. 8° (13×20). 192lhk. Hind 60 kop. 5000 eks.
316. Õige kalender 1912. Tallinnas 1912. W. J. Gorbatschewi kirjast. M. Schifferi tr. 16° (10×14) 64 lhk. 10.000 eks.
317. Nool kalender 1912 a. jaoks. Tallinnas 1911. M. Schifferi tr. 16° (10×14: 64 lhk. 10.000 eks.
318. Kampmann, M. Kooli lugemise raamat. Teine jagu. Tallinnas 1911. A. Buschi kirjast. 2-e tr. J. ja A. Paalmani tr. 8° (14×21) VIII+344 lhk. Pilt. Hind 60 kop. 10.000.
319. Meie Matsi tähtraamat 1912. Tallinnas. Teaduse kirjast. M. Schifferi tr. 8° (14×20). 140+36 lhk. Pilt. Hind 15 kop. 20.000 eks.
320. Ohvitseri kättemaksmine. 9 anne, 2-4 väljaanne. Narvas 1911. Pihlaka tr. 8° (14×21) 13-48 lhk. Hind 5 kop. 1000 eks.
321. Õige tähtraamat 1912. Tallinnas 1911. M. Schifferi tr. 18° (10×14) 64 lhk. 50.000 eks.
322. Ompted, Georg, von. Monte Carlo. Roman. Tallinnas 1912. J. Ploompuu kirjast. A. Perti tr. 16° (14×19) 244 lhk. Hind 80 kop. 500 eks.
323. Prantsuse maadlemine ja uuema vabavõitluse iseõpetaja. Täielik juhatus Prantsuse ehk Greeka, Rooma maadlemise uuema vabavõitluse ja jõustiku tundmisele. Tallinnas 1911. Teaduse kirjast. W. Ehrenpreisi tr. 8° (15×22). 79 lhk. Pilt. Hind 50 kop. 4000 eks.
324. Spuhl-Rotalia J. G. Maailma ja inimesesoo tulevik. (Rahva ülikool nr. 5). Haapsalus 1911. „Majapidaja“ kirjast. M. Tamwerki tr. 8° (15×21) 65-80 lhk. Hind 10 kop. 1500 eks.
325. Tähtraamat ehk kalender 1912 a. peale. Tallinnas 1911. M. Schifferi tr. 8° (14×20) 16 lhk. 5000 eks.
326. Tanera, Karl. Namman Abbas, 1 anne. Tallinnas 1911. M. Schifferi tr. 8° (15×22) 16 lhk. 3000 eks.
327. „Teaduse“ tähtraamat 1912. Jgapäevases elus tarvisminevate juhatustega. Tallinnas 1911. „Teaduse“ kirjast. M. Schifferi tr. 8° (14×20). 112+36 lhk. Hind 10 kop. 5000 eks.
328. Alma, Janne. Narvas 1911. Pihlaka tr. 8° (14×21) 73-84 lhk. Hind 5 kop. 1000 eks.
329. Greville, Henry. Jsade süü. Roman. Tõlkinud J. P. Tallinnas 1911. J. Ploompuu kirjast. A. Perti tr. 16° (14×19) 128 lhk. Hind 50 kop. 500 eks.
330. Hilda. 12-14 anne. Narvas 1911. T. M. Franzdorfi tr. 16° (13×19). 137-168 lhk. Hind 5 kop. 1500 eks.
331. Hilda. 15, 16, 17 ja 18 anne. Narvas 1911. T. M. Franzdorfi tr. 16° (13×19). 169-216 lhk. Hind 5 kop. 1500 eks.
332. Ohvitseri kättemaksmine. 5 anne. Narvas 1911. Pihlaka kirjast. 8° (14×21). 49-60 lhk. Hind 5 kop. 1000 eks.
333. „Aasta“ tähtraamat 1912. Tallinnas 1911. „Mõtte“ kirjast. M. Antje tr. 8° (14×20) 64 lhk. 5000 eks.
334. Aho, Johan. Laastud. Eestistanud J. Aawik ja Willem Grünthal. Tallinnas 1911. „Maa“ kirjast. J. ja A. Paalmani tr. 16° (13×19) 116+2 lhk. Hind 75 kop. 1400 eks.
335. Abja Piimatalituse Ühisuse põhjuskiri, Pärnu kreisis Liivi kubermangus. Pärnus 1911. Laane tr. 16° (11×17) 14 lhk. 200 eks.
336. Büttner, Heinrich. Siegfried. — jõukangelaste kuningas ehk jõud ja armastus. 12 anne. Tartus 1911. G. Zirki tr. 8° (14×21). 337-368 lhk. Hind 10 kop. 1500 eks.

337. Büttner, Heinrich. Siegfried — jõukangelaste kuningas ehk jõud ja armastus. 14 anne. Tartus 1911. G. Zirki tr. 8° (14×21). 401—432 lhk. Hind 10 kop. 1300 eks.
338. Büttner, Heinrich. Siegfried — jõukangelaste kuningas ehk jõud ja armastus. 15 anne. Tartus 1911. G. Zirki tr. 8° (14×21). 433—464 lhk. Hind 10 kop. 1200 eks.
339. Conan Doyle, Sir Artur. Napoleon Bonaparte Tõlkinud H. H. Tallinnas 1911. J. Ploompuu kirjast. A. Perti tr. 16° (14×19) 144 lhk. Hind 50 kop. 500 eks.
340. Dellinger, Rudolf. Muusika. Don Cesar, operett 3 vaatuses. Tallinnas 1911. Belau tr. 4° (22×31) 23 lhk. 100 eks.
341. Elu taevakehade peal. 5 anne. Tallinnas 1911. A. Perti tr. 8° (14×20). 81—96 lhk. Pilt. 15.000 eks.
342. Elu taevakehade peal. 6 anne. Tallinnas 1911. A. Perti tr. 8° (14×26). 97—112 lhk. Pilt. 15.000 eks.
343. Fulda, Ludwig. Kadunud paradisis. Näitemäng 3 järgus. Rahvanäitemängud nr. 166. Viljandis 1911. Leokese kirjast. Renniti tr. 16° (13×19). 92+4 lhk. 1100 eks.
344. Hoffmann, A. Mis on haridus? Jakob Nooresoo Kasvatuse seltsi koosolekul peetud kõne. Tallinnas 1911. A. Mickwitzi tr. 16° (12×19) 16 lhk. 2000 eks.
345. Jeesuse armu-töö. Palveraamat. Tallinnas 1911. 3 väljaanne. A. Kullapa tr. 16° (12×18). 124 lhk. Hind 25 kop. 3000 eks.
346. Jõud, kehailu, vaimne värskus lühikese aja jooksul. Kavakindel jõukarastamine kuulsama harjutuseviisi järel. Sandovi väike pommisüsteem. Tallinnas 1911. „Kunsti ja Teaduse“ kirjast. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×23). 32 lhk. Pilt. Hind 25 kop. 2900 eks.
347. Kalender 1912. Tartus 1911. Kaplan ja Pressi kirjast. Laakmanni tr. 16° (11×18). 32 lhk. 750 eks.
348. Kalender 1912. Tartus 1911. E. Güntheri kirjast. Laakmanni tr. 16° (12×18). 32 lhk. 6000 eks.
349. Kalender 1912. Tartus 1911. J. Stolzi kirjast. Laakmanni tr. 16° (11×18) 32 lhk. 2000 eks.
350. Kalender 1912. Tartus 1911. Waldenhof'i kirjast. Laakmanni tr. 16° (11×18). 32 lhk. 750 eks.
351. Maja-kalender adressidega 1912. Tallinnas 1911. A. Ploompuu kirjast. M. Schifferi tr. 8° (14×21) 93+48+14 lhk. 16.000 eks.
352. Mändmets, Jakob. Viirastused. Tallinnas 1911. M. Schifferi tr. 8° (13×20). 112 lhk. Hind 60 kop. 1000 eks.
353. Moskva Eesti Seltsi 1910/11 a. aruanne. Hooaeg välitas 19. septembrist 1910 kuni 1. mai-kuuni 1911. J. E. Lewet ja C. 8° (15×22) 17 lhk. 200 eks.
354. Offenbach J. Muusika. Ilus Helena. Operett 3 vaatuses. Tallinnas 1911. Belau tr. 4° (22×31) 34 lhk. 100 eks.
355. Paide Vastastikuse Kredit-Ühisuse põhjuskiri. Paide 1911. A. Seidbergi tr. 16° (11×17) 300 eks.
356. Pärivere Piimatalluse Ühisuse põhjuskiri, Pärnu kreisis, Liiwi kubermangus. Pärnus 1911. Laane tr. 16° (11×17) 14 lhk. 150 eks.
357. Petõfi, Aleksander. Timuka kõis. Roman. Tallinnas 1911. J. Ploompuu kirjast. A. Perti tr. 8° (14×20) 120 lhk. Hind 40 kop. 500 eks.
358. Peterburi Eesti kalender 1912 a. jaoks. Tartus 1911. G. Zirki tr. 16° (14×19). 90+15 lhk. 2000 eks.

359. Rudolph, O. 1001 öö. Hommikumaa muinasjutud. Tõlkinud H. Oras Tallinnas 1911. J. A. Paalmanni kirjast. ja tr. 8° (15×21). 184 lhk.+3 lhk. Pilt. Hind 1 rbl. 2000 eks.
360. Rumba, M. Armastajad. Novella. Tallinnas 1911. M. Antje tr. 8° (13×20). 8 lhk. Hind 7 kop. 1000 eks
361. Rumor, Karl. Säased tormis. Novellid. Tallinnas 1911. „Maa“ kirjast. W. Ehrenpreisi tr. 8° (13×20). 120 lhk. 1600 eks.
362. Salla valla tulekahju juhtumistes vastastiku avitamise seltsi põhjuskiri. Tartus 1911. G. Zirki tr. 16° (11×18). 14 lhk. 200 eks.
363. Schmalz, H. I. 3 setu naljajuttu. Armsalõ maa ja liina rahvallisõ opusõst ja meeleparandusõst kirja pantud. Tartus 1911. G. Zirki tr. 16° (11×14) 16 lhk. Hind 5 kop. 3000 eks.
364. Seinakalender 1912. Tartus 1912. Sõõti kirjast. ja tr. 32° (8×12). 736 lhk. 2500 eks.
365. Sirviluad. Eesti rahva tähtraamat 1912. Tartus 1911. „Postimehe“ tr. 16° (13×19) 4+VIII+76+16+32 lhk. Hind 10 kop. 15.000 eks.
366. Jsamaa kalender 1912. Tartus 1911. Raagi kirjast. Schnackenburgi tr. 8° (14×20). 222+18 lhk.+2 tabelit. 3000 eks.
367. Hilda ehk armastus lõhub seisuste vaheseinad maha. 41—45 anne Narvas 1911. T. M. Franzdorfi tr. 8° (13×20). 481—540 lhk.
368. Jlus Rosali ehk leinakask ema haul. Narvas 1911. A. Raha raamatukaupluse kirjast. ja tr. 16 lhk. 1000 eks.
369. Eestlaste adress-kalender ehk tarviline tähtraamat. Tähtraamat 1912 aasta tarvis. Tallinnas 1911. M. Neumann tr. A. Laurmanni tr. 8° (14×20) XVI+76+XVI lhk. Hind 15 kop. 3000 eks.
370. Elu taevakehade peal. Tallinnas. A. Perti tr. 8° (14×20). 113—126 lhk. 15.000 eks.
371. Hilda, 6—7 anne. Narvas 1911. T. M. Franzdorfi tr. 16° (13×19). 61—84 lhk. Hind 5 kop. 1500 eks.
372. Hilda, 21—24 anne. Narvas 1911. T. M. Franzdorfi tr. 16° (13×19). 241—288 lhk. Hind 5 kop. 1500 eks
373. Jlus Rosali ehk leinakask ema haul. 2 anne. Narvas 1911. A. Raha raamatukaupluse kirjast. ja tr. 8° (14×21) 16 lhk. Hind 5 kop. 1000 eks.
374. Koduvabrikant. Tallinnas 1911. „Kunsti ja Teaduse“ kirjast. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×22). 72 lhk. Hind 45 kop. 2000 eks.
375. Kuusik, T. Tuule-täkk. Eestistanud Vene keelest lastele. Tallinnas 1911. „Teaduse“ kirjast. Keuleri ja poja tr. 8° (14+20) 100 lhk. Pilt. 3000 eks.
376. Süda, P. Suur-Tõll, Saaremaa vägimees. Eestlaste ennemuistne jutt. Tallinnas 1911. G. Pihlaka kirjast. J. ja A. Paalmanni tr. 8° (15×22) 63 lhk. 3000 eks.
377. Meilhac, Henri ja Halevy, Ludovic Jlus Helena, komikaline ooper 3 vaatuses. I. Offenbachi muusika. Tõlkinud O. Pinnas. Tallinnas 1911. W. Ehrenpreisi tr. 8° (15×22). 23 lhk. 500 eks.
378. Missioni sõnumed. Tallinnas 1911. A. Mickwitzi tr. 8° (14×20) 16 lhk. Pilt. 3600 eks.
379. Nothnagel, Hermann, prof. Suremine. Tallinnas „Teaduse“ kirjast. M. Antje tr. 8° (15×22) 88 lhk. Hind 35 kop. 3000 eks.
380. Ohvitseri kättemakmine. 6 anne. Narvas 1911. G. Pihlaka tr. (end. R. Pöder) 8° (14×21) 61—72 lhk. Hind 5 kop. 500 eks.
381. Ristrahva-kalender 1912 a. peale. Tallinnas 1911. A. Mickwitzi tr. 8° (14×21) 96 lhk. 1500 eks.

382. Rumb a. M. Kiri kõikidele karskuse töö elustamiseks. Tallinnas 1911. M Antje tr. 8° (14×21) 7 lhk. Hind 3 kop. 2000 eks.
383. Tallinna Eesti põllutöö, käsitöö ja tööstuse näituse aruanne XIII. Tallinnas 1911. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×21). 44 lhk. 1300 eks.
-

Kirjandusliste auhindade asjus

on Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisusel teatada, et auhinnamõistja toimekond — pr. Aino Kallas, J. Luiga ja Gustav Suits — ühel häälel on otsustanud auhindasid 1911. a. kirjanduse eest mitte välja anda, sest et 1911. aastal ilmunud ilukirjandusliste tööde seas auhinnawäärilist toodet mitte leida ei olnud. Eestseisus on toimekonna otsusega ühinenud.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus.

Tartus, 24. märtsil 1912.

Väike tähendus.

„Eesti Kirjandus“ nr. 1 toob Joh. Aaviku poolt tähtsa seletuse Soome sõnade kohta Eesti keeles. Tänuväärt on nimelt ammu oodetud sõnastik. Nüüd teame ometi, mis mitmed uemal ajal pruugitavad sõnad tähendavad. Sõnastiku kohta lubatagu mulle paar väikest tähendust.

1) „E d u s t a m a“ endise „e s i t a m a“ asemel ei taha mulle kudagi meeldida oma „edu“ tüve pärast, mis ikka edenemist meele tuletab.

2) „r ü h m“ — grupp — näitab mulle ilmaasjata olevat, kui meil „salk“ ehk „salkkond“ juba olemas on.

3) „t a o t a m a“ kätte püüdma (schnappen nach etwas) on meile palju tuttavam, kui herra Aavik arvab. Mäletan omast lapsepõlvest, et see Virumaal täiesti tarvitataw sõna oli. On ta seda ju kirjakeeles; sest piibel tarvitab teda, näituseks: Ap. teg. 27, 43 ja T. Laul 39, 7: „Küll igaüks aotab varju“.

Kambjas, 20. veebr. 1912.

F. Ederberg.

Toimetuse tähendus.

Lugejate tähelepanemist juhime selle peale, et eksituse tõttu I numbrisse Lassmanni nekrologi sisse W. Kuldsepa pilt on tulnud.
